

**M
A
G
Y
A
R
T
A
N
Í
T
Á
S**

**Benedek Elek -emlékház Kisbaconban
(Băţanii Mici, România)**

**2009/4.
SZEPTEMBER-OKTÓBER**

MAGYARTANÍTÁS

2009. 4. szám

L. évfolyam

Módszertani folyóirat

*Megjelenik évente ötször:
január, március, május,
szeptember és november hónap-
ban.*

Szerkesztő:

A. Jászó Anna

A szerkesztőség címe:

Budapest, Eötvös u. 77. 1153

Telefon/fax: 306-4234

E-mail: postmaster@adamir-retor.t-online.hu

* * *

Kiadja a Trezor Kiadó

A kiadó címe:

Budapest, Egressy köz 6. 1149

Telefon: (1) 363-0276, telefax: (1) 221-6337

E-mail: trezorkiado@trezor.t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Felelős kiadó:

A Trezor Kiadó igazgatója

ISSN 0464-4999

Egyes szám ára: 390 Ft

Éves előfizetési díj: 1950 Ft

Két példány (azonos címre): 3100 Ft

Három vagy több példány (azonos címre) példányonként: 1500 Ft

Az elektronikus kiadás előfizetési díja: 800 Ft

A folyóirat megrendelhető a Trezor Kiadó címén, levélben, telefonon vagy telefaxon.

Fizetés a megrendelést követően megküldött számla alapján csekken vagy átutalással.

Hirdetési díjszabás:

Hátsó borító: 50 000 Ft + áfa

Belső borítók: oldalanként 30 000 Ft + áfa

Belső oldal: 20 000 Ft + áfa

TARTALOM

TISZTELGÉS

Zimányi Árpád: Fél évszázad a tanítás és a tudomány útjain. Vargáné dr. Raisz Rózsa 70. születésnapjára 2

VERSEK AZ ANYANYELVRŐL

Lackfi János: Variációk anyanyelvre – századok hangján 4

Bencze Imre: Az anyanyelv (megőrzésének lehetősége) a magyar emberek életében
Anyád nyelve (A magyar nyelv szimfóniája – tíz tételben) 9

NYELVÜNK A HATÁROKON TÚL

A. Jászó Anna: A magyar nyelv Kárpátalján 15

Bodor Loránd: Gyimesi csángók az édes anyanyelv tükrében 16

ÉVFORDULÓ

Cs. Varga István: „Jézus tanítványa voltam...” Benedek Elekről 21

A TANÍTÁS MŰHELYE

Juhász Kitti Enikő: Parti Nagy Lajos: Szende (Óraterv) 26

NYELVÜNKRŐL

Bozsik Gabriella: Ismét országos döntő Egerben 31

Kiss Jenő: Kárpát-medencei magyar diákok széphalmi tájnyelvi vetélkedőjéről 33

Szathmári István: A nyelvújításról – mai szemmel 34

KÖNYVBEMUTATÓ

Fercsik Erzsébet – Raátz Judit: Keresztnevek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfinevek 37

E számunk szerzői:

Bencze Imre, földrajztudós ♦ **Bodor Loránd,** középiskolai tanuló, Gyimesközéplek ♦ **Bozsik Gabriella,** tanár, Eszterházy Károly Főiskola, Eger ♦ **Fercsik Erzsébet,** tanár, ELTE BTK ♦ **A. Jászó Anna,** tanár, ELTE BTK ♦ **Juhász Kitti Enikő,** egyetemi hallgató, ELTE BTK ♦ **Kiss Jenő,** egyetemi tanár, ELTE BTK ♦ **Lackfi János,** költő ♦ **Raátz Judit,** tanár, ELTE BTK ♦ **Szathmári István,** egyetemi tanár, ELTE BTK ♦ **Cs. Varga István,** tanár, ELTE BTK ♦ **Zimányi Árpád,** tanár, Eszterházy Károly Főiskola, Eger

Zimányi Árpád

Fél évszázad a tanítás és a tudomány útjain

Vargáné dr. Raisz Rózsa 70. születésnapjára*

Fél évszázad az egri főiskola nyelvészeti tanszékén. Ha csak egyetlen mondattal kellene bevezetni ünnepi köszöntönket, bizvást kezdhethetnénk ezzel az egyáltalán nem bulvár ízűnek szánt tételmondattal. Bár önmagában is beszédes – ugyanakkor szinte hihetetlen – a számadat, de a mögötte lévő gazdag múlt, a kerek évforduló és néhány további körülmény indokolja ennek kiemelését. Mindenekelőtt az, hogy Vargáné dr. Raisz Rózsa első és egyetlen munkahelye az egri intézmény, és szerte az országban nevét mindenki városunkhoz köti, aki ismeri: tanítványai, barátai, közvetlen kollégái, távoli munkatársak, ismerősök, nem utolsósorban a nyelvész társadalom színe-java. Személye egyégy forrt tanszékünkkel, hiszen munkásságának egészét, teljes eddigi életpályáját a főiskolának, a tanárképzésnek szentelte, illetve szenteli most is, és persze a magyar nyelvészetnek. Amikor a teljesség igénye nélkül felidézem a főbb fordulópontokat, e sokszínű pálya szakaszait, többféle szerepben nyilatkozom: egyfelől a tanszék munkatársaként, másfelől tanítványként, így remélhetőleg hitelesebb és teljesebb lesz a méltatás.

Abauj és Zemplén tájai, települései – az egykor szebb napokat látott északkeleti végek adták a gyermekkor első, azóta is pótolhatatlan élményeit. Hiszen (ahogy írta egy helyütt): „Ebből az időből legjobban a gyümölcsillatú ősökre emlékezem. A barátságos dombok napsütötte kertjeiben, szőlőiben a legjobb zamatú őszi-barack, a legédesebb szilva és szőlő termett.” Szikszó, Fügöd, Encs, Abaujszántó és Bakta után Sátoraljaúj hely következett. Itt a táj szépsége és Kazinczy szelleme fogta meg. A miskolci évekhez kötődik irodalmi és zenei érdeklődésének kialakulása, melynek családi háttere és támogatása is megvolt. A Zeneiskola, a színház operatársulata és a költői estek látogatása megalapozta, majd belső igényné tette a művészetek iránti érzékenységet.

Első diplomáját az egri pedagógiai főiskola magyar–történelem szakán szerezte. Az akkori tanszékvezető, Bakos József kezdeményezésére gyakornokként a tanszéken maradt. Csakhamar következtek az egyetemi évek: az Eötvös Loránd Tudományegyetemen nemcsak magyar nyelv és irodalom, hanem később könyvtár szakon is oklevelet szerzett. Szintén az ELTE-hez kötődik a doktori cím elnyerése. Oktatói tevékenysége először főleg a leíró magyar nyelvtan részterületeit, valamint a beszédművelést foglalta magában, majd később specializálódott mondattani, szövegtani és frazeológiai stúdiumokra. Kandidátusi fokozatát 1987-ben szerezte, abban az időben, amikor a főiskolán ez a komoly tudományos teljesítmény még igen ritka volt. Disszertációjának témája a Mikszáth-novellák mondat- és szövegszerkezeti formáinak stilisztikai vizsgálata.

Oktatómunkáját magas szakmai felkészültséggel, mindig a legkorszerűbb tudományos háttérrel végezte és végzi. Sokat követel, de mindig sokat is nyújt tanítványainak. Az értékelésben következetes, a feladatok számonkérésében kellően szigorú. Saját főiskolás emlékeimre visszagondolva bátran kijelenthetem, hogy minden ezen tulajdonságokon alapuló tekintélye már annak idején megvolt, és ezekért az erényekért azok is tisztelték, becsülték, akiknek a nyelvészet nem tartozott a legkedveltebb tárgyaik közé. Ismerni pedig igazán ismertük, mivel négy éven keresztül – az akkori oktatásszervezési formában – szinte osztályfőnökként foglalkozott velünk. Élveztük óráit, figyelemmel hallgattuk magyarázatait a szemináriumokon, amikor az előadások esetleg nehezen emészthető részeit gyakorlatias megközelítéssel megvilágosította előttünk. Csodáltuk széles körű humán műveltségét, olvasottságát, amely jóval túllépett a nyelvészeti tantárgyak keretein. Megtanított bennünket tanulni, keményen dolgozni, és kellő határozottsággal megkövetelt minden feladott munkát. De nemcsak oktatott, hanem nevelt is, viselkedésre, kulturáltságra egyaránt.

Évtizedeken át gondos és – második egyetemi diplomájának köszönhetően – szakavatott kezelője volt a közel ötezer kötetes tanszéki könyvtárnak, melynek alapját Csúry Bálint hagyatéka teremtette meg első tanszékvezetőnk, Papp István jóvoltából. A könyvtárfejlesztés ügyét mindig szívén viselte, javaslatait, segítő tanácsait továbbra is hasznosíthatjuk. A tudományos diákköri dolgozatok konzulensi feladatain kívül hosszú időn keresztül rendezője volt az intézményi szintű Kazinczy-versenynek, és hallgatóinkat felkészítette az országos döntőre. Az egyetemek és főiskolák rangos megméretésén több mint egy tucatszor vehette át tanítványa a legjobbnak járó Kazinczy-érmet. Az országos versenyen többször vett részt a bírálóbizottság munkájában.

Tanszékvezetőként 1993-tól két cikluson keresztül vitte tovább meglévő értékeinket, és valósíthatta meg saját elképzeléseit. Folytatta azt a fáradságos szervezőmunkát, amellyel kétévenként sikeresen lebonyolíthatuk az anyanyelv-oktatási napok rendezvénysorozatát, mindig több száz résztvevővel és 60-80, néha még több

* Elhangzott 2009. június 30-án, az Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékén tartott ünnepségen.

előadással. A Magyar Nyelvtudományi Társasággal együttműködve, ennek egyéves előkészítése, majd a kötet megjelenítése, szerkesztése szinte folyamatos tennivalót adott. Bár közös tanszéki vállalásról volt szó, a szerzőmunka dandárját ő maga végezte. Ugyancsak a nagy feladatok közé tartozott a Magyar Nyelvészek Kongresszusának egri lebonyolítása és a Kazinczy-verseny országos döntője. Támogatta a tanszékünk által évente megrendezett országos helyesírási versenyt. Újításként vezetői megbízatása idején bővült a rendezvény szakmai konferenciával.

V. Raisz Rózsa tudományos tevékenysége, publikációs listája igen gazdag. Négy önálló kötet szerzője, tíznek szerkesztője. Tanulmányainak a száma meghaladja a nyolcvanat. A gyűjteményes köteteken, tudományos közleményeken kívül többek között publikált a Magyar Nyelv, Magyar Nyelvőr, Nyelvtudományi Értekezések, Magyar Nyelvjárások hasábjain. A jelentősebb tanulmányokon kívül mintegy száz rövidebb cikke és ismertetése jelent meg a Magyarartanítás, Módszertani Közlemények, Édes Anyanyelvünk, Élet és Tudomány, valamint más lapok számaiban.

Nem mind arany, ami fénylik – erre figyelmeztetett személyes hangú vallomásában, amikor a Magyar Rádió *Egy csepp emberség* című sorozatának vele készített műsorában az emberi értékeket kutatta. Nemzeti hagyományaink tisztelétét és őrzését, az igényességet – elsősorban saját teljesítményünkre nézve, a kialakult erkölcsi világgépet, a tartalmas emberi kapcsolatokat, a divatos jelszavakkal szemben az ellenállás képességét: a tartást, ugyanakkor az újra való fogékonyságot. Mindezek a fontos értékek mértékül szolgáltak számára is, munkájában, emberi kapcsolataiban egyaránt.

Most, hogy 70. születésnapján megbecsüléssel és szeretettel köszöntjük volt tanszékvezetőnket, kedves kollégánkat, Vargáné dr. Raisz Rózsa főiskolai tanárt, kívánunk neki további szakmai és tudományos sikereket, hosszú, boldog életet. Az egri tanszék munkatársai – más egyetemeken, főiskolákon működő barátaival, tisztelőivel, kiváló nyelvészekkel együtt – 33 tanulmányt tartalmazó kötetel igyekeznek emlékeztetni tenni ünnepeltünk számára is ezt a jeles alkalmat.*

Zimányi Árpád

* * *

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium az Anyanyelvpolók Szövetségével együttműködve a magyar nyelv értékeinek feltárására, megóvására és gyarapítására pályázatot írt ki. A pályázaton társadalmi szervezetek, szövetségek, társaságok, nyelvművelő körök, alapítványok és magánszemélyek, valamint ugyanilyen jellegű határon túli magyar szervezetek és magánszemélyek vehettek részt.

A pályázati felhívásra a következő témakörökben lehetett pályamunkát benyújtani:

I. Az anyanyelv az ember(ek) életében

II. Az anyanyelv az (én) életében

186 pályamunka érkezett be; a fele kiváló, nehéz volt a legjobbak között különbséget tenni. A díjak kiosztása 2009. június 4-én volt.

Az anyanyelvi pályázat díjazottjai:

I. díj

Lackfi János
Dr. Pomozi Péter
Schirm Anita

III. díj

Boronkai Dóra
Sebő József
Svindt Veronika

**Oktatási és Kulturális
Minisztérium különdíja:**
Dr. Körtvélyesi Klaudia
Salamon Ferenc

II. díj

Dr. Bencze Imre
Iványi Tibor
Dr. Szilvási Csaba

IV. díj

Dr. Somogyi Erika
Dr. Sztás Benedek
Víg Erika
Dr. Zágorec-Csuka Judit

Balassi Intézet különdíja:

Bodnár Diána
Nigriny Adrienn
Kölcsey Ferenc Református
Ifjúsági Média Alapítvány
A nyelvi kultúráért alapítvány
„Alkoss” diákköre

Ezenkívül negyvenen kaptak dicsérő oklevelet.

A pályázatokból kötet készül, bemutatása október végén lesz.

* Az Eszterházy Károly Főiskola Tudományos Közleményei XXXVI. Líceum Kiadó, Eger, 2009. A kötet térítésmentesen igényelhető a Magyar Nyelvészeti Tanszék címén.

Lackfi János

Variációk anyanyelvre – századok hangján

1. NYELV HÍJÁN VALÓ SIRALOM

(Ómagyar Mária-siralom)

Volék nyelvem tudotlon,
szótalán, születlen,
méh-mélyi tengerben.

Sustorgás, sistergés
vérben, végtelenben
alattam, felettem.

Add ingemül igédet,
ínyem ingyen igézzed,
bészegett szám tekintsed,
szavam szirmát kigyújtsad!

Volék varas vénség,
ezeréves csöppség,
hang-harapni fogatlan,
számon szó foganatlan.

Világ-árva lárva,
villámlásnyi lámpa
nyelvem hegyén ízlelek
szószedetet, vos szeget.

Aj, zöngék, gyöngédek,
nyelvemre méznek,
beszédem fakadjon,
csergése víznek!

Kongatlan ürességem,
minden hanggal vemhességem
bennem kóborol,
belőlem kiborúl.

Gyöngy, göröngy, lehelet,
zúzmara, zegernye,
sifonér, kerevet,
jersze nyelvemre!

Csócsálni világom,
csemcsegni, csencselni,
szürcsölni vágyom
csenedet, mely tejnyi!

Világ-anya, hempergess,
magdból kikergetess,
magból terebélyé
serkenjek személlyé.

Ha megszülsz, én megszüllek,
szent szavakba átszürlek,
értőkkel értetek,
életből étetek!

2. NYELVEMHEZ

(Janus Pannonius)

Én nyelvem, ki a szájnak csontöblébe darab hús
lennél,
Hosszú, lomha izom, kígyó, mely tekereg,
Nincs panasza rád, hisz remekül szolgálsz te
uradnak,

Éles penge gyanánt véded a szellememet.
Tudsz minden vágást, fűrgébben mozdul a tested,
Mint kormos leopárd vagy kicsi bolhafüű.
Ó, valahányszor a pisla szemek fürkészik az arcom,
S látom a publikumon, mint lesi búsvzavaim,
Elrémülve csak az jár kongva üres koponyámban:
Jaj, tán most kiderül, senki vagyok, rövid ész.
Ámde te fűrge agárként jössz kiségitni a pástra,
Hetykén küzdve loholsz, megnyered ím, a
csatám.

Mondhatják okosok, sejtmassza a nyelv, ugye, nem
más,

Én biza vajmi Tamás módra hiszem csak e hírt.
Mert fogjunk kicsi húst, nyesegecsük nyelvnyi
tömeggégé:
Egy fia szót sem szól – nem szüli nyelvet a hús.

Lámsza, miféle anyagból gyártva tehát muzsikája?
Ím darabokra szedem, hátha mutatja magát!
Ő nyökög, I nyihog, E mekeg, Á kavarog, kusza
örvény,

Z zizeg, ősz leveél, S susog, esteli lomb.
M hümmög, míg F sündisznómódra pöfögtet,
H liheg ágyi tusán, G göthös öregúr.
Ám e darabkák, mintha a testnek ezernyi zugában
Szunnyadozó szervek, lép meg a máj s a tüdő,
Semminemű létről nem valló, lomha mirígyek,
Csak kötögesd együvé, s művelik ím, a csodát!
Nos, ha Platón-ideák szövedékét szöni akarnád,
Bárha csörömpöl a hang, azt sosem érheti fel.
Hogyha viszontag a nyelvnek lelke szerint nekilátnál,
S fűznéd össze a szót, gyöngyöt aranyláncon,
Úgy már rend alakulgat a rezgő hangtömegekből,
S légnemű téreken át fülbe kering szaporán.

Így ami lomha, s a föld-kocsonyába ragadva
poroszkál,
Libben a szó hátán, égi magasba szökell.
Századokon túlról jön e rend, a cserépből a lángot,

Úgy adogatta tovább kézről kézre sok ős.
És amidőn ideért dada-dúdolgatta danában,
Vagy piacon kidobolt törvény verseiben,
Vagy kapucínus atyáknak percegi tolla nyomában,
Barnult pergamenen, hisz csuhaszín az idő –
Illőn úgy fogadom, mint túlnani hírnököt immár,
Csillagokon tapodót, agylebenyen tapodót.

3. HAGYJ EL CSENDESSÉGET!

(*Balassi Bálint*)

Hagyj el csendességet, zümmögtes beszédet,
míg lélegzel!
Elmédben bújdosó nemes tengeri só,
szó éled fel!

Sok ideje immár szóra szomjazva vár
megannyi fül.
Ha-ki él magába, benövi ködvára
ős-egyedül.

Nem kicsiny munkával szavadat, mely rád vall,
csiszolgassad,
Lélek-tó tajtékját, habkövét megmintázd,
villan, mint nap.

Némely szó ellobban, kenderkóc tüzlángban,
percen-sercen,
Másik meg benn ragad, tövisként kínokat
szít lelkedben.

Némely szó leperdül testedről, lelkedről,
páncélról víz,

4. SZERELEMDAL NYELVEMHEZ

(*Csokonai Vitéz Mihály*)

Drága kincsem, édes nyelvem,
Míg számban vagy s le nem nyeltem,
Ciceréllek-bizeréllek,
Vesszek meg, ha vesztenélek!

Kotyogsz lötybörgő palackban,
Mely ingem s bordám alatt van,
Csucsujgatlak, csókolgatlak,
Kicsumázlak, csontozgatlak.

Abajgatlak, tutujgatlak,
Strázsállak kalitban rabnak.
Libbentlek égre szabadnak,
Visszavárlak, tárva ablak.

Füzetekbe méterhosszan,
Versusokra szaggatottan
Jegyezgetem szép zenédet,
Vaj mit magam szépnek vélek.

Ej, fura hinta a nyelv, hisz lelkeket ő kihajítja
Úrbe halálom után, lengni örök tereken,
S míg feledés eszi arcom, a szellemem ifjui testként
Tág vizeken navigál szantálröng-tutajon,
És az idő túlpartján így lépek ki ragyogva:
Bronzszínű, balsamozott, emberi félisten.

Másik szó csontig hat, ezerszer megríkat,
szünetlen űz.

Némely szó szül százat, elönt pincét-házat,
megszáll elmét,
Mint orcán pirosság, mint égen ólmosság,
úgy terjed szét.

Némely szó mint ólom, emelnem, eltolnom
lehetetlen,
Másik szó emeltet mázsát, akár pelyhet,
hajszol tennem.

A szó arany-göröngy, szemét vagy igazgyöngy,
megtanuld már,
Kés, mellyel gyilkolhatsz, s rab-kötelet oldasz,
terajtat áll!

Éljünk hát beszéddel, mely jobbra vezérel,
ne hagyjuk el,
De nem tékozolva, mert ütvén az óra
némulni kell.

Faragok bölcsőt belőled,
Fakanalat lé-merőnek,
Hasogatlak koporsónak –
Léten túlra komor csónak...

Bármit tűzzé nemesítesz,
Mint napfény, elevenítgetsz.
Pisla színt harsányra szítasz,
Porba dicsfényt kanyarítasz.

Ha szomorgok, felderítesz,
Melengetsz belül, szelíd szesz!
Hidegben ha mondom: kályha,
Zizzen bennem már a lángja.

Klastromomban vagy apáca,
Hurim vagy, rejt hárem rácsa.
Ledér nőcském, feleségem,
Kibe töröm belevéstem.

Cicomával ruháztalak,
Hogy abból majd kihátsalak,
Tested firkáltam, karmoltam
Kívántalak élve-holtan.

Asszonyforma gömbölyűség,
Csakhogy benned több a hűség,
Száz baráttal ha megosztlak,
Mégsem is nevezlek rossznak.

Megmaradsz egyetlen egynek,
Nászunk gyümölcsű születnek,
Apró-cseprő költeménykéék,
Kis leánykák, csöpp legénykéék.

És ha engemet maholnap
Ravatalra felpakolnak,

5. MINDEN CSAK JELENTÉS (*Berzsenyi Dániel*)

Hervad már a való, állaga szétpereg,
Bokron rozsdamarás, pöndörödik levél.
Elfagy mind, ami él, elfogy a készletünk,
Földön landol a napkorong.

Ám jön most kicsi szél, lengeteg és ledér,
Megzendül ligetünk, libben ezer fodor,
Minden rusnya cafat létre kel és zenél,
Alkonyban puha láng lobog.

Kertünk díszleteit billegetik szavak,
Villog csalfa arany, csorran az őszi vér,
És hol perzsel a fagy, ott is a zúzvara
Tücsillámai pengenek.

6. ÖRÖK ŐSZ (*Petőfi Sándor*)

Még nyersen a kertben az őszi valóság,
Már hersen a versem az esti szobán.
Ám tél jön, iratlan a csend, ez a hősáv,
Dér-szegte papír, havazásnyi hiány.
Kihűlve ma perzsel a nyár heve: láva!
Izzik a mézragacs, vérzik a som,
De hűl a papíron aszú mazsolává,
Épül a fejben a nyelvi idom.
Elhalt, ami él, lebutítva a múltak,
Épp mint a medúza, ha partra lapul,
Ám hogyha a nyelvben a volt tüze gyullad,
Burdánzik az inda, virulva vadul.
Mondd, győzhet-e végleg a szó a halálon?
Kételem, Uram, hisz igénk sem örök,

Bárha vélem eltemetnek,
Ki-voltomat tovább zenged.

Mint a sírhanton a virág,
Mely alant a holtestbe rág,
Vérpirossát ott meríti,
Napvilágra kiteríti,

Te is hirdetsz engem váltig,
Tucat évig vagy többszázig,
Gyermekimnek gyermekében
Kézről kézre megyen éltem.

Tudd meg, vándor, épp e versben,
Elholt magam megüzentem,
Így ma holtat élő nyelvek
Elhitetnek elevennek.

Minden csak jelenés, vagy jelentés netán,
Nem tarthat fel a szó szárnyas időt sosem,
Mégis felcicomáz néha komor romot,
Mint napfény tüzesít penészt.

Költőnk fényt köszörül, éles a penge már,
Mindent felszeletel, nyerek a metszetek,
Tájképpé merevül ily színesen, mi élt:
Halhat már, eleven marad.

Így ámtígat a nyelv, lapra ha transzponál,
Gyűlnek kacska jelek, mind fekete-fehér,
Mégis ólomüveg-módra a rácsokat
Átizzítja az olvasás.

De a fátylat, a pókhálót ha lerántom,
A könyvben a lét tüze feldübörög:
*Mint gyíknak a torka, ha lüktet a zöldje,
Úgy szűrik a fényt zizegő jegenyék,
És izzad aranypikkelyt a szömörce,
S a földre leontja a tölgy köpenyét.*
És él ez az ősz a szavakba ragadtan,
Mint mézbe ha pottyán a kósza darázs,
A semmibe marva libeg szakadatlan,
Lustább közeg elnyeli, bár hadonász.
Lám, itt van a versben a rég tovaillant!
Ékköbe szilárdul a szarvas, az őz,
És hogyha a tél rád oltja a villanyt,
Könyvedben a kincs: örök ősz örökölsz.

7. VANITAS (Kölcsey Ferenc)

Itt az írás, éppen írom,
De súlya mennyi vajon?
Betű mit ér a papíron?
Mit is mond bölcs Salamon?
Azt vallja, minden hiába,
Megírva a Bibliába,
Eszerint az ige, szó,
Az is hiábavaló?

Hangya az ember, s betűje
Logice hangyapiszok,
Kiket menesztenek égbe,
Holnap nyikhaj kőficok.
Könyvsikernek szárnyalása
Ősszenyaklik, bárki lássa,
A sok pünkösdi király
Porba hull, mint cseppnyi nyál.

Homérosz falkányi hőse
Porladó papírzene,
Catullus? Nincs sehol ő se,
Betű-szív hogy vérezene?
Olivér Twist bárha fázna,
Sztrogoff Mihály halált várva
Dörömböl a rácsokon:
Könyvfedelet rácsukom.

Rómeónak érzeményi,
Mind megannyi lepkepukk,
Hamlet ki-be jár egy régi
Pendulumon, mint kakukk,
Aki barkácsolni lusta,
Asztalláb alatt Faustja,
És a Karamazovok,
Vak fiókba gyűlt koszkok.

Folytatjuk

* * *

Bencze Imre

Az anyanyelv (megőrzésének lehetősége) a magyar emberek életében (részlet)

Amikor több mint negyedszázada „Édes, ékes anyanyelvünk” címmel nyelvhasználati paródiáimat megírtam, nem gondoltam, hogy ennyi idő elteltével is népszerűek maradnak. A magyar rádió gyakori ismétlései, a világhálón való „keringés” egyaránt azt mutatja, hogy a magyar emberek igenis érdeklődnek anyanyelvünk kérdései iránt. Ez a gondolatsor vezetett el odáig, hogy a legújabb nyelvi pályázatra is ilyen típusú pályamunkával jelentkeztem...

Gondot okozott a terjedelem. Megszoktuk, hogy az írókról, költőkről szóló ismertetések az adott szerző fontosságának arányában szerepelnek (lexikonok, enciklopédiák). Versezetemben már csak szűkös terjedelmi okok miatt sem követhetem ezt a szokást. Úgy döntöttem, hogy egységesen *minden* szerző két sort (30 szótagot) kap, Petőfi Sándor és Gyóni Géza, Arany János és Ábrányi Emil egyaránt. Ez igazságtalannak tűnhet, mégis kénytelen voltam ezzel a módszerrel élni.

Néhány szó az alkalmazott versformáról, verselési technikáról. Mára elfogadott és az irodalmárok által intarzia-módszernek nevezett eljárás, amikor a szerző más írók, költők műveiből vesz át rövidebb-hosszabb részeket (hol megjelölve, hol elhallgatva a forrást). Én is élek ezzel a módszerrel, azzal a különbséggel, hogy általában nem szó szerint idézem a szerzőt, hanem kisebb-nagyobb változtatásokkal. Erre azért van szükség, mert az általam választott ütemterv (4/4/4/3) óhatatlanul módosításokra kényszerít. A vers Prokruosztész-ágyába fektetett szöveget egyszer kiégszíteni, másszor tömöríteni kellett. Mindazonáltal arra törekedtem (és ezt talán eredményesen megoldottam), hogy a szerző eredeti mondanivalóján semmit vagy csak minimálisat változtassak.

Az általam alkalmazott módszert mozaik-technikának kereszteltem el; ennek az a lényege, hogy a kétsoros írói jellemzések mint mozaiklapocskák illeszkednek és viselkednek; vagyis a cél a nyelvfejlődés folyamatának bemutatása és nem az egyes szerzők méltatása; ugyanezen okból kifolyólag – elgondolásom szerint – a kétsorosok egyike-másika kiiktatható vagy másikkal helyettesíthető. Az itt közölt szöveget nem tartom szentnek és sérthetetlennek. El tudom képzelni, hogy valaki a közölt idézetek, jellemzések helyett másokat javasol. Ha megüti a mércét és valóban karakterisztikusabb a megfogalmazás, semmi akadály nincs a cserének. A napjainkban oly-

annyira divatos interaktív módszert alkalmazva egy-egy odaillőbb jelzővel, félsorral a vers módosítható, tökéletesíthető. A közös cél: a magyar (irodalmi) nyelv műveivel igazolt fejlődésének minél teljesebb bemutatása.

Szólni kell a megidézett szerzők beillesztésének módjáról is.

Általában azt az elvet követtem, hogy minden író, költő a maga korában, egyívású szerzőtársak között szerepeljen. Próbáltam arra is ügyelni, hogy az együtt emlegetett szerzők (Petőfi-Arany, Karinthy-Kosztolányi, Illyés-Veres Péter és mások) egymás mellé kerüljenek a felsorolásban. De egymást követi a Himnusz-Szózat-Bánk bán hármasa is. Néha azonban az időrendet indokoltam megszegem; így Gárdonyi Gézát – az Egri csillagok miatt – Balassival együtt idézem.

Néhány mondat erejéig szólnom kell a vers tagolásáról is. Ahogy szaporodtak a kétsorosok, rá kellett jönnöm arra, hogy egyre monotonabb a felsorolás. Erre kiöltöttem, hogy 8-10 kétsoros után más ritmusú verssorokkal megtöröm az egyhangúságot. Ekkor ötlött az eszembe Tóth Kálmán, akinek Melyik nagyobb? című verse benne volt elemi iskolai tankönyvemben. A költő nem tartozik a legismertebbek közé, de ez az egy költeménye ma is ajánlható az érdeklődőknek. Tőle kölcsönöztem a mottót és a refrénszerű betoldásokat. Később azonban azzal szembesültem, hogy még így is egyhangúan kattognak a sorok. Ennek ellensúlyozására találtam ki azt, hogy a történelmi sorsfordulóinkat egy-egy csaknem azonos szövegű négysorosokkal megszakítom, megvallo- lom titokban, arra is gondolva, hogy esetleges előadása esetén énekszóval is lehessen színesíteni a mondandót.

A négy betétszöveg dallamául a „Kötöttem lovamat piros almafához” kezdetű népdalt választottam, amely köztudottan Lőrincze Lajos legkedvesebb dala volt. Az általam kiválasztott szerzők mindegyike két-két sort kapott. Ez alól csupán két kivételt tettem: Kisfaludy Károly és József Attila a „kötelező” két soron kívül még egy-egy félmondattal is jelen van (hősi vértől pirosul, illetve mondd, mit érlel sorsa annak...). Az események közül a mohácsi csatavesztést négy sorba tömő- rítettem; itt említem meg a dolgozat egyetlen nem-irodalmár szereplőjét: Kanizsai Dorottyát.

Alább felsorolom azokat az írókat és költőket, akik bekerültek a versezetbe (az előfordulás sorrendjében): I. Óseinket felhozád... Janus Pannonius; II. És annyi balszerencse közt... Tinódi Sebestyén, Gárdonyi Géza, Bornemisza Péter, Balassi Bálint, Gyöngyösi István, Zrínyi Miklós, Mikes Kelemen; III. Él nemzet e hazán... Kármán József, Faludi Ferenc, Batsányi János, Csokonai Vitéz Mihály, Garay János, Fazekas Mihály, Kisfaludy Sándor, Kisfaludy Károly, Berzsenyi Dániel; IV. Légy híve ó magyar... Sylvester János, Károli Gáspár, Szenci Molnár Albert, Pázmány Péter, Bessenyei György, Révai Miklós, Kazinczy Ferenc, Széchenyi István; V. Szabadság! Itten hordozák... Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, Katona József, Arany János, Petőfi Sándor, Czuczor Gergely, Gyulai Pál; VI. Bújt az üldözött... Kozma Andor, Sárosi Gyula, Vajda János, Madách Imre, Tompa Mihály, Eötvös József, Kemény Zsigmond, Jókai Mór; VII. Egy jobb kor... Kiss József, Mikszáth Kálmán, Molnár Ferenc, Ábrányi Emil, Kafka Margit, Várnai Zse- ni, Szabó Dezső, Ady Endre, Gyóni Géza; VIII. Megfogyva bár... Ottlik Géza, Dsida Jenő, Kas- sák Lajos, Tersánszky J. Jenő/Tamási Áron, Szép Ernő, Tóth Árpád, Móra Ferenc, Krúdy Gyula, Juhász Gyula, Herczeg Ferenc, Móricz Zsigmond, Bartók Béla/egy népdal; IX. Vérözön lábai- nál... Zilahy Lajos, Rejtő Jenő, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Heltai Jenő, Nagy Lajos, József Attila, Babits Mihály, Németh László, Radnóti Miklós; X. Oly sok vizzály után... Kertész Imre, Pilinszky János, Márai Sándor, Váci Mihály, Nagy László, Weöres Sándor, Sütő András, Szabó Lőrinc, Veres Péter, Illyés Gyula, Faludy György, Déry Tibor, Füst Milán.

A poéma hasznosításának lehetőségei

Tömör, könnyen áttekinthető panorámaképet próbáltam felvázolni a magyar (irodalmi) nyelv ezeréves történetéről. Minden szerző álma és vágya, hogy olyan munka kerüljön ki a keze alól, amelyet kevésbé képzett és irodalomban jártas egyaránt megért. A műveltségi szintnek megfelelően a poéma hasznosulása is eltérhet. Egy általános iskolás esetében szerintem elegendő, ha 10-15 bemutatott szerzőt felismer, középiskolásnál 60-65-re is emelkedhet a felismerendő írók, költők száma.

Irodalmárok, magyartanárok és magyar irodalomban jártas olvasók esetében ennél magasabb a mérce; az idézetek, jellemzések alapján a 84 szerző közül a legkevesebb 80-at illik felismerni.

A fentiekből következik, hogy kétsorosaim verses talányként is felfoghatóak, s mint ilyenek alkalmasak egy-egy társas összejövetelen, nyári (nyelvi!) táborban az ismeretek megszerzésére, gyarapítására. Verses talányokat korábban is írtam, de az a tapasztalatom, hogy a mai rohanó világunkban a fiataloknak nincs elég türelmük egy-egy nyolc vagy tízsoros rejtvény meghallgatására és megfejtésére. A kétsorosok viszont alkalmasak arra, hogy rejtvényfeladatként is megállják a helyüket.

Aki 10-20 éve befejezte iskolai tanulmányait, de nincs ideje behatóan foglalkozni irodalmi kérdésekkel, annak a versem kiváló lehetőséget nyújt, hogy magyarórai emlékeit felfrissítse. A vers arra is alkalmas (gondolom), hogy érettségizők, záróvizsga előtt állók nyelvi-irodalmi tömörítvényként használják műveimet. Talán az én poémám is – egy picinyke téglá erejéig – hozzásegítheti a határon túl élő magyarokat, hogy megőrizték és elmélyítsék magyar nyelvi ismereteiket.

ANYÁD NYELVE

(A magyar nyelv szimfóniája – tíz tételben)

Mottó:

*Nem tudom én, melyik volt szebb,
Melyik dicsőbb, melyik nagyobb?*

(Tóth Kálmán)

I. Óseinket felhozád...

Száll a madár ágrul ágra,
Száll az ének szájrul szájra...

Árva borjú anyátlanul, három veréb hat szeme,
Pusztá pajta fedetlenül, szenes csutak fekete.

Dalos kedvű szolgálólány malom kövét forgatja,
Gellért meg a kísézője szomjas füllel hallgatja.

Meneh hodu utu rea – mondatfoszlány mily becses,
Furcsa nyelv ez! – körmölgetvén gondolja egy szerzetes.

Isa por es homou vogymuk – szerény mondat magyarul,
Elviharzik néhány század, terebélyé alakul.

Szemem könnytől árad, világnak világa,
Én keblem bútól fárad, virágnak virága,
Keservesen kínzatul, vas szegekkel veretül.

Horvát földről Rómába tart, szelíd papnak kitanul,
Váradra jó, püspök léssen, verseket ír – latinul.

Akarnokság, hatalomvágy széthúzással párosul,
Csele menti csatamező hősi vértől pirosul.

Könyörtelen öldöklésnek számtalan a halottja,
Magyar jaj-jal siratja el Kanizsai Dorottya.

Nekünk Mohács kellett! – ostoroz a költő,
Feketében gyászol néhány emberöltő,
Szép magyar vitézek közös sírba hullnak,
Özvegyek meg árvák otthon szomorulnak.*

*(a „Kötöttem lovamat piros almafához” dallamára

II. És annyi balszerencse közt...

Megszállását, viadalját írom Egőr várának,
Pogánoknak nagy szégyönét, vígasságát királnak.

Jókedvűen hunyorognak Egerben a csillagok,
Mekcsey meg Dobó neve, állócsillag, fenn ragyog.

Jaj, Istenem, beh siralmas tetüled es megválnom,
Vajjon nekőm mikor leszön jó Budában lakásom?

Piros csizmás lábam nyomát hóval lepi be a tél,
Ej, vitézek mi is lehet szebb dolog az végeknél?

Ősi jussát oltalmazza murányi vár védője,
Hozományként kapja azt a hős amazon kérője.

Fegyvert s vitézt énekelek, török szultán hatalmát,
S arról, aki merte várni Szulimánnak haragját.

Márvány tenger mormolását magányosan hallgatom,
Nénémhez írt soraimat fájó szívvel forgatom.

*Melyik dicsőbb, melyik nagyobb,
Az-e, aki példát adott,
Tollat fogott, kardhoz kapott,
Honfi szívet dobogtatott,
Melyik dicsőbb, melyik nagyobb?*

III. Él nemzet e hazán

Bájos Fannit elvakítja villámcsapás-szerelem,
Bánatstét befogadja mélyfekete sírverem.

Okosan ülj Fortunának szekerén, mert megaláz,
Jó anyádból mostohád lesz, magasztal, majd legyaláz.

Jertek, hogy a sorsotokat jó előre nézzétek,
Szemeteket vigyázólag Páris felé vessétek.

Földiekkel játszadozó földöntúli tünemény,
Istenségnek mutatkozó csalogató vak remény.

Ott valának együtt hárman, falubíró, potrohos,
Író uram furfang ésszel no meg a vén obsitos.

Libapásztor jó pajtása szélvész lovát nyergeli,
Árván maradt uraságot harmadszor is elveri.

Ülj mellém a kandallóhoz, fel van szítva melege,
Csobáncról meg Tátikáról andalító szép rege.

Szülőföldem szép határa, meglátlak-e valaha?
Ahol állok, ahol megyek, merre nézek? Csak haza!

Tiszta erkölcs minden ország támasza és talpköve,
Mely ha megvész, Róma ledől s rabigába görbüle.

*Melyik dicsőbb, melyik nagyobb,
Az-e, aki felbollygatott,
Elbúsított, megríkatott,
Keserű szót hangoztatott,*

*Vagy az, aki megnyugtatott,
Rímeivel cirógatott,*

*Szelíd szóval elringatott,
Melyik dicsőbb, melyik nagyobb?*

IV. Légy híve ó magyar...

Rígen néked szólt az Isten prófétáknak általa,
Az kít ígért ímé vigre ízes Fiát megadta.

Gönci papként buzgalommal fordítom a Bibliát,
S nyomtatják a gyalogszerrel Vizsolyra vitt fóliát.

Szárnyaim ha lehetnénc mint az galamb röpnél,
Elmennék ez népec közül, nyugodt pusztát keresnéc.

Igyekeztem magyarázni diák bötü értelmét,
Ne láttassuk repedezett csigázottnak bölcselmét.

Csinosítsuk honi nyelvünk, kincset érő adományt,
Minden nemzet saját nyelvén ápolja a tudományt.

Hogyan merjünk egyre jobbat, egyre többet remélni,
Nem tudunk mi, barátaim, magyarul sem beszélni.

Ortológus, neológus - botránykő a Mondolat,
Kíméletlen pennacsata tetézi a gondokat.

Ha a titkot nem érted meg, szántsál, vessél valahol,
Másnak hagyd az áldozatot, alkotni csak jót és jól.

Magyarország nem volt, hanem ezután lesz - hirdeti,
Pallérozuk ősi nyelvünk! - ajánlatát megteszi.

*Melyik dicsőbb, melyik nagyobb,
Az-e, aki képzőt, ragot,
Szilaj kedvvel ragasztgatott,
Új szavakhoz ragaszkodott,
Melyik dicsőbb, melyik nagyobb?*

V. Szabadság! Itten hordozák...

Múltját meg a jövődjét megbűnhődte már e nép,
Vajon mindig megfontolja, mikor, meddig, merre lép?

Rendületlen légy a híve szép hazádnak ó magyar,
Bölcsöd ez volt, sírod ez lesz, hantjával mely eltakar.

Félreértés súlyosbítja jó Melinda helyzetét,
Elveszíti tisztességét, becsületét, életét.

Bülbül szavú nótárius hűséges szót hallatott:
Áldott nekem az a bölcső, magyarrá mely ringatott.

Egész úton hazafelé százféleképp gondolám,
Miként fogom szólítani rég nem látott jó anyám.

Nem kell nekünk zsarnok király, csatára föl, magyarok,
Vészhalál a fejére jó, reánk aki agyarog.

Hadnagy uram, hadnagy uram! Mi bajod van, vitézem?
Piros vér foly szép mentére! Ne bánd, csak az orrvérem.

*Melyik dicsőbb, melyik nagyobb,
Az-e, aki lángra kapott,
Lázus szókat suhogtatott,*

*Lobogott és lobogtatott,
Melyik dicsőbb, melyik nagyobb?*

Nekiünk Segesvár kell! - ostoroz a költő,
Feketében gyászol néhány emberöltő,
Szép magyar vitézek közös sírba hullnak,
Özvegyek és árvák otthon szomorulnak.*

*(A „Kötöttem lovamat piros almafához” dallamára)

VI. Bújt az üldözött...

Elhallgat az agg professzor, könnyezvén egy keveset,
Fájdalmasan nagyot sóhajt: Karthágó is elesett!

Születésem lopta nékem szemembe a könnyeket,
Szegény anyám, tudta volna, nem szült volna engemet.

Csillagoltó sötétségben mi vagyunk csak éberen,
Álmodjuk a lehetetlent, örködünk a végeken.

Ember küzdj, és bízva bízzál! – máig szól az intelem,
Mikor leszen súlygyenben érzélem és értelem?

Száraz ágon hallgatagon meddig ültök, madarak?
Újra itt a gólyamadár, közel már a virradat.

Ezeréves szolgarobot – megérett a változás,
Ezerötszáztizennégyben – szókimondó alkotás.

Életében elfeledék, zord időben bölcsseleg,
Utókor majd levezekli – tartja néhány bölcs öreg.

Szép szerelem hol születik? – Délen, Senki Szigetén,
Elélünk itt – mondja Mihály – kéz a kézben te meg én.

*Melyik dicsőbb, melyik nagyobb,
Az-e, aki elhallgatott,
Elveihez ragaszkodott,
Eszméibe kapaszkodott –*

*Vagy az, aki hittet hatott,
Lélekajtón kopogtatott,
Míves nyelven mulattatott,
Melyik dicsőbb, melyik nagyobb?*

VII. Egy jobb kor...

Se don, se von, se pán, se sir – kaftános volt nagyapám,
Szép szál legény, nem úgy, mint én, dózsólt a nagy lakomán.

Palócország jó palóca adomázó humorú,
De a mélyben ott sötétlik, hogy a lélek szomorú.

Nemecsek a Pál utcába éppen jókor érkezett,
Szabad grundért vad tusában Áts Ferivel mérkezett.

Holdvilágos langyos éjjel virágot és dalt terem,
Hangos, boldog csalóánydal, boldog, néma szerelem.

Lázadozó asszonylélek, vergődő és téveteg,
Megalkuvás sápasztja a színeket és éveket.

Etettelek, dajkáltalak, ne emeljél rám kezet,
Ne lőjél ránk, édes fiam, merthogy én is ott leszek.

Minden szava dörgedelmes, hökkentő a nyelvezet,
Magyar himnuszt éhes hassal énekelni nem lehet.

Góg és Magóg fia vagyok, siketített bús Vazul,
Akinek a táltoszsava mégis-mégis igazul.

Egyetlenegy éjszakára küldjétek el "azokat",
Csahos nyelvvel pártoskodó, vitézkedő gazokat.

*Melyik nagyobb, melyik dicsőbb,
Ki égett ki vártnál előbb,
Ki adta föl idő előtt,
Ki halt éhen, ki volt lelőtt,
Melyik nagyobb, melyik dicsőbb?*

Nekünk Doberdó kell! – ostoroz a költő,
Feketében gyászol néhány emberöltő,
Szép magyar vitézek közös sírba hullnak,
Özvegyek meg árvák itthon szomorulnak.*

*(A „Lovamat kötöttem piros almafához” dallamára)

VIII. Megfogyva bár...

Határ menti kisvárosban áll egy ódon iskola,
Reggelenként csapatostul sok kis kadét jár oda.

Útitársam lett e rekedt, eszelős dal, egyszerű,
Morzsolódó kis szigetnek mormogása keserű.

Megszült engem Érsekújvár, Angyalföld is hazavár,
Fejem fölött elröpül a nikkkel fényű szamovár.

Góbé szavú Kakuk Marci hájjal megkent csavar ész,
Ábellel a rengetegben heverészve cseverész.

Kérem én még nem játszottam, nem játszottam odalenn,
Kis vasútam, kis hajócskám nem volt nekem sohasem.

Szennyes, szürke volt a hajnal, haranghangon merengő,
Kírákatban lila dalra kelt egy selyemnyakkendő.

Múzeumi igazgató Szeged körül ásatott,
Kísérője, kis ködmönben folyton folyvást ásított.

Asszonyoknak udvarolgat, büvöli a lányokat,
Ihletadó óbudai kiskocsmákat látogat.

Milyen is volt szökesége, nem tudom már, nem tudom,
Szeme kékjén révedezem, selymes hangját hallgatom.

Versec küldte írókirály, Nobel-díjra terjesztett,
Dzsentrivilág bírálója dzsentríalmot gerjesztett.

Légy jó, fiam, mindhalálig – mondta anyám, boldogult,
Kuporgatott hét krajcárja mindörökre elgurult.

Nem iszunk mi többé soha halk, csendülő pohárból,
Csakis tiszta, hús forrásból, csakis tiszta forrásból.

*Melyik dicsőbb, melyik nagyobb,
Az-e, aki irányt szabott,
Büszkén hordott vaskalapot,
Vagy, ki hozott új divatot,
Melyik dicsőbb, melyik nagyobb?*

IX. VÉRÖZÖN LÁBAINÁL...

Szalonképes pletykálkodás, szellemesen arányos,
Pongyolaság, stílusbravúr, tavaszidő, halálos.

Karvaly orrú, karvaly körmű Pizskos Fred, a kapitány,
Örök társa, Fülíg Jimmy – bőrkamáslis vad zsvivány.

Senkinek sem mondhatom el, mindenkinek elmondom,
Bohócamezben bölcselőként álltam én a porondon.

Szabadkai szabad kamasz, anyanyelvét szereti,
Okos szóval oltalmazza, védi ahol teheti.

Boldog élet vágya kísért uraságot, cselédet,
Családi kör, parányi ház – magyarázzam tenéked?

Kiskunhalom feltárása állóvizet fölkapar,
Kispolgári lázongónak titulálják csakhamar.

Sok jó urunk nem volt kába földjét óvni ellenünk,
Új Világba kitértorgott másfél millió emberünk.

Cet gyomrából szabadulván Ninivéig szaladott,
Vétkesek közt cinkos, aki némaságot fogadott.

Szárszón szőlő borulátó nemzetféltő szép szava,
Melengető reménysugár, bármily bús az éjszaka.

Nem tudhatom, odafönről másnak e táj mit jelent,
Nékem szöcskét, ökröt, tornyot, szelíd tanyát, védtelet.

*Melyik dicsőbb, melyik nagyobb,
Az-e, aki elhajtatott,
Lassú léptű élőhalott,
Agyonlőtték. Elhallgatott.
Melyik dicsőbb, melyik nagyobb?*

Nékiünk Don-kanyar kell! – ostoroz a költő,
Feketében gyászol néhány emberöltő,
Szép magyar vitézek közös sírba hullnak,
Özvegyek meg árvák itthon szomorulnak.*

(*A „Kötöttem lovamat piros almafához” dallamára)

X. Oly sok viszály után...

Történelmi rövidzárlat, honosból lesz hontalan,
Mondd, mit érlel sorsa annak, aki mindig sorstalan.

Alvó szegek jégghomokban, plakátmagány éjjelek,
Égve hagyta ott a villanyt, ma ontják a véretem.

Kassa-hitű földönfutó Új Világba érkezett,
Szép nevéből bujdosóban lehullott az ékezet.

Nem elég a jóra vágyani, jóakarát nem elég,
Jó szándék is kevés ehhez, cselekedjél legelőbb.

Vésziidőben ki áll majd az elesettek pártjára,
Szerelmet vajh ki viszi át folyó túlsó partjára.

Harap utca három alatt megnyílt a kutyatár,
Rongyszőnyegen hancúrozik harminchárom kutyapár.

Anyám könnyű álmot ígér, de ez ritkán teljesül,
Íróember lépten-nyomon ezer bajjal szembesül.

Holdvilágos nyári estén tücsökzenét hallgatunk,
Keserédes huszonhat év gyötrelmére gondolunk.

Népedben és nemzetedben gondolkodjál – javallja
Irodalmunk gyepsoron nőtt, paraszteszímás magyarja.

Párizs meg a pusztá küldte, állhatatos, jó magyar,
Mondata a zsarnokságról – megráz, döbrent, fölkarva.

Villont valló világvándor, üstökösnyi villanás,
Ódája a magyar nyelvhez – szívmarkoló vallomás.

Némelyek csak ütök-verik, nyomorítják nyelvünket,
Arcunknál is hűségesebb tükre ez a lelkünknek.

Jól vigyázz, mert anyád nyelvét bízták rád a századok,
Ne hagyd hát, hogy elmerüljön ködben, melyből származott.

*Nem tudom én, melyik dicsőbb,
Nem tudom én, melyik nagyobb,
Örülök, hogy értem őket,
Örülök, hogy magyar vagyok.*

* * *

A. Jászó Anna

A magyar nyelv Kárpátalján

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium az Anyanyelvápolók Szövetségével közösen 2008-ban meghirdette anyanyelvi pályázatát a következő címeken: Az anyanyelv az emberek életében és Az anyanyelv az én életemben. 186 pályázat érkezett be, kb. 30 Kárpátaljáról, sokkal nagyobb mennyiség, mint a többi határon túli területről. Kis falvakból érkeztek a megrázó vallomások, s ami szokatlan, nem nyugdíjas pedagógusok, nem idős emberek, hanem 18-20 éves fiatalok ragadtak tollat. Az ok pedig közös és nagyon szomorú. Kedves olvasóim kitalálhatják, hogy valami baj történhetett.

„A pályázati kiírást meglátván, vettem a bátorságot, hogy szólni merjek. S hogy miért is? Magamért. Családomért. A magyar nemzetért” – kezdi esszéjét egy húszéves lány, majd így fejezi be: „Tanulhatunk, ismerhetünk, beszélhetünk nyelveket, de azok csak idegen nyelvek lesznek, mert az számít édes anyanyelvünknek, amelyiken megismertük, felfedeztük a világot, s amelyen legjobban, legőszintebben, legtisztábban tudjuk kifejezni és átadni érzéseinket. Veszélybe került anyanyelvünk.” Mi történt hát?

Egy 22 éves lány írja: „2008-ban iskolakezdés előtt, kb. június és július között egyre több és több szülő adta iskolás korú gyerekeit ukrán nyelvű iskolába. Féltek attól, hogy ha ez így megy tovább, napról napra jobban és jobban elnyomják a magyar társadalmat. Mi értelme van akkor annak, hogy a gyerekek magyarul tanuljanak, ha ukránul kell vizsgázniuk.” Egy friss diplomás 24 éves lány helyzetképe: „A szülőkkel való beszélgetések során mindig valami hasonlót hallunk: a magyar nyelv fontos, de abból nem élünk meg. Sajnos, igazuk van. Akinek számít valamit is az anyanyelv, az is ukrán iskolába fogja beírni a gyermekét. Otthon majd beszélnek magyarul, de a gyerek tudja, ismerje, tanulja meg az államnyelvet, különben éhen hal.” Mi is történt tulajdonképpen?

A 2008. május 26-i 461. sz. Vakarczuk-féle rendeletről van szó (Ivan Vakarczuk az oktatási miniszter), „mely címében az ukrán nyelv oktatásának javításáról szól, viszont tartalmilag egyértelműen a nemzetiségi iskolák oktatási nyelvének ukrán nyelvre történő fokozatos cseréjére írá-

nyul.” „Vakarcsuk ... egyértelműen a nemzetiségi kisebbségek, köztük a magyar tannyelvű oktatás teljes felszámolását, a kárpátaljai magyar nemzetiség fokozatos beolvasztását célozta meg. Rendeletével a miniszter nem csupán az ukrán nyelvű oktatásra való fokozatos áttérést rendelte el, hanem a magyar nyelv használatát is megtiltotta. Vagyis ukránul kell érettségizni mindenkinek, még akkor is, ha kisebbségi, vagyis magyar nyelven tanult a diák középiskolai tanulmányai alatt végig” – írja egy húszéves lány, majd indulatosan kérdezi: „Magyar testvérem, igazságosnak tartod ezt?” Tegyük hozzá ehhez a leíráshoz a rendelet másik felét: a felvételi vizsga egy részét is ukránul kell letenni, mindenütt, a magyar tanintézményekben is. Egy fiatalasszony, tanítónő, így panaszodik: „Először arra kötelezték bennünket, hogy a dokumentációt ukránul vezessük ... Már azt is szeretnék volna, ha egyes tantárgyakat ukrán nyelven tanítanánk. A legutolsó ötletük pedig az volt, hogy az érettségi vizsgákat csak ukránul lehet letenni. Egyre csak azon dolgoznak, hogy elukránosítsanak bennünket”.

Mindehhez hozzájárul az a rendelkezés, hogy 2010-től a felsőfokú intézmények felvételi tesztjeit csak ukránul adják meg.

Természetesen a nemzetiségi embernek meg kell tanulnia az államnyelvet, ezt senki sem vitatja, ám az alapvető emberi jogok része az anyanyelv megőrzése, művelése, s ezt az anyanyelvi iskola biztosítja. Az anyanyelvi iskola került most végveszélybe. (Minderről olvashattunk a Magyar Nemzet 2009. jún. 18-i száma 10. oldalán az Orosz Ildikóval készített interjúban.)

A kárpátaljaiak fájdalmát erősíti a 2006-os dicstelen hazai szavazás a kettős állampolgárságról, meg az a tény, hogy idehaza sok ember azt sem tudja, kik is látogatnak ide Kárpátaljáról, régebben szovjeteknek, most meg ukránoknak nézik-mondják őket.

Pedig most magyar falvak és városok üzentek: Kígyós, Rát, Tiszacsoma, Dercen, Hetyen, Técső, Beregrákos, Téglás, Balazsér, Nagyberg, Ungvár, Munkács, Beregszász ...

„Lélek és élet” a jelígeje egy fiatalasszony pályázatának, utolsó szavai: „Otthonom az, ahol anyanyelvemen beszélnek. Otthonom az anyanyelvem.” Egy 18 éves diáklány Sütő Andrást idézi: „Nyelvéből kiesve: létének céljából is kiesik az ember.”

* * *

Bodor Loránd **Gyimesi csángók az édes anyanyelv tükrében**

A nyelv a kommunikáció legáltalánosabb eszköze, az anyanyelv pedig az a nyelv, amelyet az ember gyermekkorában a szüleitől vagy a környezetétől megtanul, és azt a mindennapi élete során természetes módon, külön ráfordítás nélkül képes használni, illetve gondolatait ezen a nyelven képes a legkönnyebben kifejezni.

Egy középiskolás erdélyi legénynek nem nagyon illik papolni a lingvisztikáról vagy bármely egyéb más tudományról. Képmutatás lenne és felvágás. Ehelyett inkább arról írnék, hogy milyen szerepe van az anyanyelvnek az itteni emberek körében. Az „itt” szó alatt nem egész Erdélyt értem, nem is a Székelyföldet, csak a saját falum területén maradok, bár még így is csak korosztályomhoz mérten tudok sokat és részletesen írni.

Mostanában elég hangzatos szöveg, hogy mi magyarok úgy, ahogy vagyunk, a nyelvünkkel együtt egyedül vagyunk Európában s talán az egész világon. Mindenki erről beszél, szinte minden magyar ezt siratja. Én nem kívánom ezt se részletezni, se megtoldani semmivel. Ezt az egész helyzetet talán legjobban a gyimesi csángók hasonló állapota tükrözi. Ők is ugyanúgy egyedül vannak, mint az ősszmagyarság. Ugyanaz van Gyimesben is, Erdély csücskében, mint Magyarországon, Európa szívében, csak kis mértékben...

Gyimesről röviden

Szülőfalum Gyimesközéplak, egyike a sok falunak, településnek, melyek Gyimes völgyében találhatóak. A völgy majdnem ugyanott kezdődik, ahol a fő folyónk, a Tatros ered. Ez pedig a Fügés-tető keleti oldala, ami 1050 méterrel van a tengerszint fölött. A völgy majdnem 30 km hosszan kanyargózik egész le Moldváig. Mára ez az erdővel, patakokkal, varázslatos havasokkal tarkított táj a legforgalmasabb átjáró a román és a magyar régiók között.

A völgy három nagy faluját közel 20000 ember lakja. E három nagy falu kezdetben csak egy volt: Gyimesbükk, aztán a száz évig tartó betelepülés (XVII. század vége – 1810) és a magas természetes szaporulat következtében kettészakadt. Így lett Gyimesbükk és Gyimeslok. 1850-re már Gyimeslok is szétszakadt Gyimesfelső és Gyimesközéplakra. Az 1600-as évek végén kezdődött el nagyobb mértékben a betelepülés, addig csak határvédők őrizték a most „1000 éves határnak” nevezett vonalat. Az új otthon keresők nagyrészt bujkálók, a katonaság elől menekülők, rablók és szolgálókat nem kedvelők, szerencsepróbáló székelyek voltak. A legnagyobb számú bevándorlás, amiről tudunk, a madéfalvi veszedelmet követően zajlott le.

Sok kis patak ered a hegyekből, és folyik bele a főúttal párhuzamosan folyó Tatrosba. Ezen patakok menti házak külön-külön kis településeket alkotnak, amik közigazgatásilag a három nagyobb falu valamelyikéhez tartoznak. Ilyen patakok például: Görbe patak, Ugra p., Boros p., Sötét p., Kápolna p. Hidegség p., Nagy p., Bolohányos p., Tarhavas p., Sánc p. stb.

A gyimesi embert csángónak hívják. A szó az elcsatangolt, elköborolt szavak archaikus változatából az „elcsángált” kifejezésből jön, ami azt jelenti, hogy eltérő utakon jár, nem azt csinálja, amit a többi. Az itteni ember mindig a földből élt, gazdálkodó állattartó, aki mindenkor keservesen megszenvedett a birtokért. A fa volt a legfontosabb megélhetési forrás, és mivel kezdetben az egész völgyet erdő borította, ez nem is volt akadály a jó megélhetésnek. Mára már alig van erdő Gyimesben, de attól még rengetegen vágják az erdőt. Félreértés ne essen, nem a saját erdejét vágja a gazda, hanem mindig a másét. Az állattartás még ma is élő hagyomány. Mindenki tudja, hogy Gyimesben a pityókán (burgonya) kívül nem nagyon lehet mást termesztani, így sajnos még a bort is abból csinálják. Valójában csak viccesen mondják így („pityókaszüret”), mert amikor kiszedik a krumplit, annak jórészt szőlőre cserélik a románokkal.

Most lássunk egy igazi szakvéleményt a csángók jelleméről!

„A csángó jellemre nézve igen izgékony, a legkisebb szóval való megsértést is zokon veszi, bajosan feleli, de azért nem bosszúálló, s könnyen megengesztelhető, egymáshoz pedig annyira ragaszkodók, hogy bármi áldozattal segítik a földieket; ezt teszik azon esetben is, ha előbb rosszul éltek egymással.”

Orbán Balázs

A csángók magyarságtudatáról

„Hát én magyarul imádkozok, kárinkodok, jajgatok, hát akkor mért kérdi, hogy én mi vagyok.”

(Tankó József – Jáni)

Mielőtt az itteni ember anyanyelvéről és azzal szembeni hozzáállásáról kezdenénk beszélni, fontos megfontolni, hogy a gyimesi csángónak mi az anyanyelve, vagyis minek vallja magát.

Mivel a völgybe beözönlő nép legtöbbször székely (csak néhány moldvai csángó vegyült közéjük), a beszélt nyelv mindig a magyar volt. Már fentebb említettem, hogy rablók és dezertőrök tették ki a lakosság nagy részét, így természetes, hogy a viselt ruha nem az volt, amiben az üldözöket könnyen felismerték volna őket. Következésképpen nem székely ruhába öltöztek, hanem inkább az oláhokéhoz hasonló viseletet öltöttek magukra. Ezért a csiki székelyek (akiket a gyimesiek magyaroknak vagy falusiaknak neveztek) egyfolytában csúfolták a csángókat, hogy ki van eresztve az ingük, mint a balkáni parasztnak, s bocskorban járnak. Azt nem látták meg, hogy ezek az emberek archaikus szép magyar nyelvüket rejtették kieresztett ingük alá. Íme egy példa arról, hogy milyen válaszreakciója volt a gúnyra egy mindent tudó öreg csángónak az 1950-es években, Marosvásárhelyen egy kórustalálkozón:

„Uraim, mi vagyunk a gyimesi csángók! Nézzenek meg jól! Világéletünkben minket egyesek erősen szerettek szép beszédünkért, de untak a gúnyánkért! Mások pedig szerettek gúnyánkért és untak beszédünkért. Hát ezek vagyunk mi!”

Tankó Gyula gyimesi néprajzkutató szerint: „Csángós öltözetüket egészen az 1970-es évekig megőrizték, de soha nem tevődött fel a hovatartozás, a honnanszármazás, modernebb kifejezéssel élve az identitás kérdése.”

Ezek szerint a csángóknak soha nem volt bajuk azzal (legalábbis önmaguk előtt), hogy ők románok-e vagy magyarok. Ez így van Felsőlokon s Középlokon, de Gyimesbükkben az 1960-as évektől más a helyzet. Ugyanis a román állam ekkor kezdett el betegesen fellépni az ellen, hogy Gyimesvölgye egy maradjon magyarságában. Az első lépés ez ellen az volt, hogy Gyimesbükköt elszakították a magyarlakta Hargita megyétől, és a román Bákó megyéhez csatolták. Ezután jött a román iskolák létrehozása az elcsatolt faluban, a magyar tannyelvű osztályok megszüntetése, és ott, ahol megmaradt a fakultatív magyaróra, ott szakképzetlen tanárok oktatták a diákokat. Így ha a szülők jövőt akartak biztosítani gyerekeiknek, kénytelenek voltak román iskolába adni őket, ahol a tanár nem tudott se beszélni, se írni, se olvasni magyarul. Így beszél erről a fent említett Tankó József:

„Na jött egy nagy csúf fekete romány tanyító, egy szót se tudott magyarul s mű ugyanannyit rományul. A betűket megtanoltam. Valahonnan került egy magyar kis kátém, olyan hittan könyv volt. Abba kezdtem esszerakni a betűket. Az volt az én Ábécés könyvem, abból tanultam meg olvasni.”

Ezek után rengeteg román települt be a völgybe, akik ortodoxok voltak. A csángó ember pedig olyan, hogy ha a szomszédja nem tud magyarul, akkor ő tanul meg románul; ha a szomszédja bőjtől, hogy helyreálljon a rend, de nem így történt. A 90-es években a község polgármesterei hivatala többször is kérvényezte Gyimesbükk visszacsatolását Hargita megyéhez, de sajnos ez a kérés süket fülekre talált Bukarestben. Az emberek azóta elvesztették a reményt, ami ezt az ügyet illeti.

„Ha román ünnep vót, rományok vótunk, ha magyar vót, akkor magyarok.” (Névtelen)

Szerencsére az ilyen szörnyű dolgok csak a kommunista rendszerben történhettek meg, ahogy az itteniek mondják: „a múlt rendszerbe”, „a régi világba”. Persze soha nem volt kimondva, hogy nem volt szabad magyarul beszélni, de mindenki tudta, hogy erről van szó. A rendszerváltás után elvárható volt, hogy helyreálljon a rend, de nem így történt. A 90-es években a község polgármesterei hivatala többször is kérvényezte Gyimesbükk visszacsatolását Hargita megyéhez, de sajnos ez a kérés süket fülekre talált Bukarestben. Az emberek azóta elvesztették a reményt, ami ezt az ügyet illeti.

Orbán Balázs a már-már Bibliának tekintett művében, a „Székelyföld leírása”-ban úgy vélekedik a gyimesi csángókról, hogy azok egyetlen rossz tulajdonsága az, hogy még az előljárók között sem akad írástudó, és a csángók nem tartják hasznosnak a tanulást. E tulajdonságuk annyiban hatványozódott a völgyre, hogy még ma sem lehet a csángót műveltnek nevezni. Nemtudásukból pedig sok dolgot helytelenül ítélnék meg. Így például az államot egy olyan rossz szervnek tekintik, ami csak ártani akar az embernek, különösen a magyar anyanyelvűnek. Viszont ha figyelembe vesszük a rendszerváltás utáni Románia engedményeit és intézkedéseit a magyarlakta területeken, akkor egy olyan kép bontakozhat ki az állam hozzáállásáról a kisebbséggel szemben, ami meglehetősen ritka és talán ugyanez nem mondható el azokról az országokról, ahol ugyanennyire számottevő a magyar kisebbség. Ilyen engedmények:

- * Anyanyelven való oktatás
  - * Anyanyelven való oktatás és vizsgázás a főiskolákban
  - * Anyanyelven szólhatunk a bíróságon
  - * Ünnepi alkalmakkor (nemzeti ünnep, pünkösöd stb.) ki szabad tűzni a magyar zászlót stb.
- Ezzel szemben egyszerre vannak megszorítások is:
- * Az intézményekben az iratok csak román nyelven vannak
  - * A román nyelv anyanyelvi szinten való tanítása

Talán e legutóbbi törvény érinti legkellemetlenebbül a magyar kisebbséget, hiszen a gyerekeket így olyan helyzetbe taszítják, hogy az azt higgye: két anyanyelve van. Ha pedig két anyanyelve van, akkor valószínűleg két nemzetisége is. Ilyenkor van legnagyobb szükség a mindent tudó szülőkre, akik otthon magyarul kell beszéljenek a gyerekekkel, és el kell magyarázzák a helyzetet csemetéiknek. Csak így előzhető meg az, hogy a gyerek téves identitással és eszmékkel váljon felnőtt emberré.

Ugyanez történt meg édesanyámmal is. Ő Gyimesbükkben nőtt fel, tehát az első nyolc évet román iskolában járta. Sokszor mondja el: „Szerencsés helyzetben vagy, fiam. Mi az iskolában azt sem tudtuk, mit tanultunk, csak magoltunk, de nem értettük mit. Hányszor s hányszor sírtunk apámnak, hogy nem

értjük, de nem volt mit csinálni. Meg kellett tanulni.” Amikor pedig eljött az idő, hogy a középiskolát messze az otthontól kellett végezni, akkor az édesapja (az én nagyapám) ezekkel a szavakkal búcsúzott: „Aztán legyetek szívesek, írjatok apátoknak levelet, de úgy merjetez románul írni, hogy összetépm s nem olvasom el!” Édesanyám megtartotta apja tanácsát, s engem is hasonló szellemben nevelt.

Azonban hiába a sok apai tanács, édesanyám meséli, hogy félszeg embernek érzi magát még a mai napig is, és ez annak a kényszernek tudható, hogy magyarnak született, és románul végezte tanulmányait. Még így is a szerencsések közé tartozik. Többen nem ilyen szerencsések, mert felnőve nem tudják, hogy hová tartoznak. Így megmaradnak annál az identitásnál, amiben biztos lehet: katolikus (vagy ortodox) gyimesi csángó.

Nálunk mindenki istenfélő, vallásos ember, de ez csak annyiban kapcsolódik össze az anyanyelvvél, hogy aki románul beszél, az ortodox, aki magyarul, az katolikus. Legalábbis hivatalosan... A csángó ember vallásosságát a nyelv alig befolyásolja, hiszen mikor latinul folyt a mise, akkor is ugyanannyian jártak templomba, mint ma a magyar misékre. Sőt!

Mostanában nagy hiba, hogy a gyimesi csángókat összetévesztik a moldvai csángókkal. Ezt nem lenne szabad, ugyanis a moldvaiak sokkal hosszabb ideje románosodnak. Közöttük már nagyon kevés van, akinek magyar az anyanyelve. Pont ennek a veszélynek vannak kitéve a gyimesiek is. Igaz, van hasonlóság a két nép s a két nyelvjárás között, de ez nem számottevő. Íme néhány példa olyan szavakra, amik csak ebben a két nyelvjárásban találhatók meg: *almási = szöttesminta; apró = háromyistes szöttesminta, himlő, betegség; bernyóc = keskeny, gyapjúból szőtt öv; béhán = beszegi a vászon szélét; durga = vastag fonal; éveg = üveg; hiju = padlás; kaus = szórólapát; krinta = eszköz a sajt készítéshez; heeteven = csillagzat; sebes = savanyú; tótés = tornác.*

Mint már említettem, a csángók nem sorolhatók éppen a legokosabb emberek közé, de ha megfigyelünk egy hétköznapi jelenetet, amikor egy csángó meg akar magyarázni valamit, akkor nemcsak a magyar nyelvvel kifejezhető gondolatokat osztja meg, hanem román szavakat, kifejezéseket, de főleg szólásokat is használ. Ilyen alkalmakkor mutatja meg akaratlanul is azt a képességét, hogy ösztönösen érzi az apró nüanszokat a nyelvek kifejezőmódjai között. Ahogy egy nép himnuszát is csak saját nyelvén lehet énekelni, ahogy káromkodni magyarul lehet legjobban, ahogy egy arab sem mondja más nyelven a hitvallását, ahogy egy karate edzőteremben is csak japánul számolnak, ahogy a legszenvedélyesebb dalokat csak spanyolul énekelhetik, ahogy a németül mondott parancs hangzik legkeményebbnek, ahogy a románoknak nincs szavuk a munkára, ahogy az eszkimóknak több, mint 200 szavuk van a hóra, úgy érzi és érti meg minden ember ugyanezeket az apró kis finom különbségeket a nyelvek kifejezőmódjai között. Így például egy angol nem azt mondja, hogy „*A képen van egy fecske*” (in the picture...) Amikor valaki neveletlenül viselkedik egy csángó előtt, akkor a leggyakoribb „megszidása” az illetőnek: „*Cei șapte ani de acasă!*”, ami magyarul azt jelentené, hogy az otthoni hét év, de ez tükörfordításban nem adja vissza azt a jelentést, amit a románul tudók értenek/éreznek benne. A legtöbb gyimesi így beszél, de aki túlzásba viszi a román szavak használatát a magyar szövegben, azt *tyármagyarnak* hívják.

Hát így beszélnek a gyimesi csángók. Most pedig lássunk egy kis ízelítőt a Gyimesekben fennmaradt archaikus magyar nyelv ízéből!

Anyanyelvünk zamata

Mivel Gyimes-völgye egy teljesen zárt terület, könnyen megőrizhette 200 éven keresztül hagyományait, szokásait, hitvilágát, 35 féle táncát, többszáz énekét, balladát és régies nyelvjárását. Való igaz, a fent említett Tankó Gyula ennyit mondott a gyimesi nyelvjárásról „*Öregek faggatása*” című művében: „*Ami a gyimesi csángó nyelvjárást illeti, tulajdonképpen nincs is ilyen.*”

Gyimes népe általában véve a szomorúságra, bánatra és keserűségre van hangolva. Mindenféle témában vannak énekeink, de szinte ritkának számít az, amit kizárólag vidám hangulat vagy boldogság jellemez. Vannak szerelmi, bújdosó és katonadalaink, siratóink és mindegyikben fellelhető a szomorúság. Véleményem szerint ezen értékek adják ennek az édes anyanyelvnek ízét, zamataát. Lássunk hát néhány példát!

Sírató:

*Mikor idegen földre méssz,
Arra kérlek, vissza ne nézz!
Szívednek ne legyen nehéz,
Hogy te idegen földre méssz.*

*Gyere ki Oroszországba,
Megtalálsz egy láger házba.
Gyere ki Oroszországba,
Megtalálsz egy láger házba.*

*Ez a vonat megy kifelé.
Megy ki Oroszország felé.
Viszi, viszi szegényeket,
Szegény csángó legényeket.*

Szerelmes:

*Barna kislány a te fekete szemed!
Megöl ingemet a te gyönyörűséged.
Sok szép szavaid fel vannak nálam írva.
Barna kislány érted tesznek a sírba.*

*Barna kislány ha te tudnád amit én:
Milyen igazságos hű szerető vagyok én.
Olyan igazságos, mint a fényes napsugár,
Amely körös-körül az ég alatt jár.*

Keserves:

*Jobb kezemre sirítem a gyűrűmöt.
Visszavárom a régi szeretőmöt,
Mer' én avval ijahaj olyan világot élek,
Még a király fiával se cserélek.*

*Én Istenem, jobb es vóna meghalni.
Jobb es vóna vonat alá feküdni,
Hogy a vonat vágná esssze az én árva szívemet,
A kerekre véssék fel a nevemet.*

*Én Istenem, adj erőt a lovamnak,
Hogy keressék más szeretőt magamnak,
Mer' aki vót sejahaj úgy meguntam szeretni,
Szebbet s jobbat akarok én keresni.*

Azokat a bekiáltásokat, kurjantásokat, amiket tánc közben szoktak elejteni, hujjogásnak nevezik. Ezek meglehetősen vidám hangulatot teremtenek, s nem ritka köztük az obszcén jellegű. Ilyenek:

*Hopszálingó szalmaszál!
Még a szél es taszigál.
Ne taszigálj kedvemre!
Gyöngye vagyok s elesem.*

*Palacsinta pánkó!
Szökjél bolond csángó!*

*Csángó lejány a hegyen,
Lóg a csicse, ha mejen.*

Sajnálatos módon újabban megnyílt ez a völgy, túlságosan is megnyílt az olyan dolgok felé, melyek hatására a 200 év alatt felhalmozódott óriási értékek veszélybe kerültek. Úgy tűnhet, hogy nincs ok az aggodalomra, azonban a tömeges elrománosodás, a kivándorlás és legfőképpen a Nyugat rossz példái elpusztítják azt, amit a régi öregek hátrahagytak nekünk. A kisgyerekek közül nagyon sokan már nem csángóul beszélnek. Rohamosan szedik fel és használják a tévéből tanult budapesti szlenget és ezáltal az életfelfogásuk nem fogja tükrözni azt, amit ez a völgy tanít nekik. Azt gondolhatjuk, hogy ilyen mennyiségű kincs nem tűnhet el, hogy nem nagy a probléma, de ahogy a csángó mondás tartja: „Nincs olyan sok, hogy el ne fogyjon, de olyan kevés sincs, hogy meg ne szaporodjon.”

Cs. Varga István

„Jézus tanítványa voltam...”

Benedek Elekről

Benedek Elek, a magyar mese- és gyermekirodalom megeremtője, a nagy székely mesemondó, az erdélyi magyar megmaradás és művelődés székelyföldi példaképe, 150 évvel ezelőtt, 1859-ben született és 80 évvel ezelőtt távozott az égi hazába. 1969 májusában, 40 éve, varázslatosan szép helyen nyílt meg, Erdély legkeletibb csücskében, a kisbaconi *Benedek Elek Emlékház*. A kimeríthetetlen szellemi gazdagságú író hagyatékának megőrzése érdekében Kovászna megye tanácsa a 2009-es esztendő *Benedek Elek Emlékvé* nyilvánította. Mesemaratonnal emlékeztek a Székelyföldön, Hargita megye több településén is *Benedek Elekre*: Összesen mintegy 3300-an olvastak fel a magyar irodalom „galambszívű mesemondójának” műveiből.

A nagy mesemondó 18 éves koráig Kisbaconban élt, gondos szülők szeretetében cseperedett, a mese és monda tündérvilágában szülei örömeire növekedett. A gyerekkori rejtelmes, titokzatos esték jegyezték el egész életére „a mesemondás tündéraszonyá-va”. Alig nyolcéves, amikor a *tündérváros*, Székelyudvarhely református kollégiumába kerül. (Jelenleg a Székelyudvarhelyi Tanítóképző Főiskola működik a hajdani kollégium épületében.) A komoly, kétemeletes épület tetején a karcsú torony, benne két csengettyű. A vén kollégiumtól nem messze, a lankás hegy tetejéről néz le a katolikus templom, szemben vele a katolikus gimnázium: „*Lám, idelent és odafent is, szembenéz egymással az Isten és a Tudomány háza. Mely szép gondolat!*” Itt tíz éven át tanult, elmélyült a tudományban és a kultúrában: nyelvekben, a kultúra-, népköltés-, ballada-, népdal- és mesekincsekben. Különböző önképzőköri tehetségpróbákkal edzette bontakozó szellemét, megmutatózó íráskészségét.

1877-ben nem kis szorongással, de nagy várakozással indult Budapestre, ahol az egyetem bölcsészkarán magyar és német szakon tanult és filozófiát is hallgatott. Négy éven át volt bölcsészhallgató a fővárosban. Még egyetemista, amikor versei jelentek meg az *Ústökös*ben. Ballada- és népmesegyűjtéménye Gyulai Pál elismerését is kiérdemelte, a Kisfaludy Társaságban is felolvasott belőle. 1882-ben – *Kriza János, Orbán Balázs, Sebesi Jób* gyűjtésével együtt – a *Magyar Népköltési Gyűjtémény* harmadik részeként jelentette meg a *Székelyföldi Gyűjtés* című kötetet.

A siker ellenére a vágyott hírnév, elismertség elmaradt. Egyetemi tanulmányait félbeszakítva, újságírással próbálkozott. Fényes emlék maradt számára, amikor éppen otthon tartózkodott és az *Ellenőr*-ben megjelent írása alatt meglátta a saját nevét. Új-

ságíróként a Budapesti Hírlapnak és más újságoknak is dolgozott.

Eljött a mindenen győztes szerelem is. 1884-ben kötött házasságot *Fischer Máriával*, aki megismerte és megszerette a Benedek családot, Erdélyt, Kisbacon tündérvilágát. A fővárosi lányból hűséges feleség lett, vallásában is követte hitest. Halálukig példamutató házasságban, örömet, bánatot együtt vállaló szeretetközösségben éltek.

1885-ben látott napvilágot Benedek Elek első mesekönyve, a *Székely Tündérország*, amelyhez Rákosi Jenő írt előszót. Mesék és mondák sokaságából emeljük ki a *Szent Anna tava* mondáját: „...*A barlang felett még messze magasra emelkedik a sziklahegy: valaha régen vár volt a tetején. Ugyan, melyik magas hegy tetején nem volt vár az én hazámban? Ihol, innét csak egy jó futamodás (kengyelfutónak) a Szent Anna-tó, ennek a helyén is hegy meredt az égnek, s hegynek tetején vár. De hegy is, vár is elsüllyedt, tó fakadt a helyén, s úszott a tóban tizenkét hatyú, az a tizenkét leány, akiket hintaja elé fogott a vár ura: így akarta visszaadni versengő testvérének, a büdös vár urának, a látogatást. A tizenkét hatyú kiúszott a tó partjára, megrázkódott, ismét leánnyá változott. A legszebb köztük, Anna, aki megátkozta a kegyetlen várurot, itt maradt örökre. A nép szentté avatta, kápolnát épített emlékezetére. Átellenben a barlanggal, Torja felé, még áll a Bálványosvár egy fala. Ki ne hinné el, hogy tündérek építették ezt a várat, mégpedig tündéroriások? Egy tündér fenn állott a hegy tetején, egy meg lenn a köves pataokban: úgy adogatta fel a követ a hegy tetején állónak: reggel kezdték, s este állt a vár. Ide menekült a pogány hitű Apor fiaival – a keresztény vallás elől... Itt téríti meg a keresztény hitnek Mike Ilona az urát...*”

1886-tól az *Ország-Világ* szerkesztőjeként munkatársként többek között együtt dolgozott Vajda Jánossal, Bródy Sándorral, Ambrus Zoltánnal. Országgyűlési képviselőként Budapesten tartotta a kenyérkereset meg a családalapítás gondja is.

1887-ben a politikai karrier is megcsillant előtte. A nagyjait választókerületben *Tisza Kálmán* kormányon lévő *Szabadelvű Pártjának* színeiben lett képviselő. *Apponyi Albert* barátjaként, országgyűlési szűzbeszédét a magyar gyermekirodalom és könyvkiadás védelmében mondta el, az áldatlan állapotok ellen emelt szót. Hangsúlyozta: ne gúgyögjünk a gyerekeknek, hanem értékes irodalommal szóljunk hozzájuk. Kinevették, szélmalomharcot vívó *Don Quijoténak* látták, mert az ifjúsági irodalom, a népnyelv állapotát, a népköltészet és a közoktatás súlyos

kérdéseit tárta a nyilvánosság elé. Nem véletlen, hogy amikor már Apponyi nemzeti ellenzéki pártjának jelöltjeként indult nagy vágyakkal és tervekkel, de megalázottan bukott meg és hagyta el a parlamentet. 1902-ben végképp felhagyott a pártpolitizálással.

Nagyszüleihez fűződő szeretetére világít rá a *Munka után* c. vers, amelyben Arany János *Fiannak* című versinspirációja érződik: „*Kis kacsóid összetéve szépen, imádkozzál, édes gyermekem.*” – „*Lenyugodott a nap, a munkának vége, / A vacsora-csillag kiült már az égbe. / Tedd össze kezedet, / én édes gyermekem. / Mondjad én utánam: Az Úr áldott legyen! // Áldott legyen, áldott, megsegített minket, / Kicsiny földescskékre ezer áldást hintett. / Imádkozz, imádkozz, én édes gyermekem, / Mondjad én utánam: Az Úr áldott legyen!*”

Amikor 1902 novemberében nagyapja, *Benedek Huszár János*, majd pedig 1907-ben nagyanyja is eltávozott az élők sorából, az unoka márványemlékművön örököltette meg vallomások végrendeletét: „*Ami szépet és jót könyveimben láttok, E két öreg ember szívéből eredett. Ha majd kihull a toll reszkető kezemből, E két ember mellé temesetek.*” Végakarátát versben is megerősítette: „*...Hogy mit írtam sok-sok könyvben, / Tőlük kaptam mind örökbe, / S ha szívemben van szeretet, / Ez az ő szívükből eredt. // A forrását minden jónak / Köszönhetem Nagyapónak, / Nagyapónak és párnának, / Az én édes nagyanyámnak. // Óh, áldott föld, szent sírhalom, / Szálljon reád csend, nyugalom, / S hogyha pályám megfutottam, / Én is itten nyugodhassam.*” (A kisbaciai temetőben)

A világháború és a Trianoni békediktátum sok szenvedést zúdított Elek apóra és családjára is. Éppen Kisbacaiban tartózkodtak, amikor Erdélyre orvul rátörték a románok. Akkor a férj és feleség külön-külön menekült. A viszontagságok közepette azonban megfogadták: „*Sem élve, sem halva nem hagyjuk el egymást.*” János fiuk tüdőbeteg lett. Nem kaptak Pesten útlevelet, hogy visszamenjenek a falujukba, a gyógyító erdélyi levegőre. 1919-ben a hőselkű édesanya átszökött beteg fiával Erdélybe. De minden erőfeszítés hiábavalónak bizonyult, János 1920. szept. 5-én Kisbacaiban meghalt. Egyedül temette el gyermekét, majd visszaszökött az anyaországba. A Benedek házaspár féltő szeretettel nevelte gyermekeit. Közülük különösen *Benedek Marcell*, író, műfordító, irodalomtörténész ismert (1885-1969); az ő fia, *Benedek István* orvos-író. *Flóra* lányát Elek apó *Aranyvirágnak* becézte. [*Aranyvirág: krizantém; a latin chrysanthemon (aranyvirág) szó szerinti fordítása; elemei: khrüszosz (arany) és anthemon (virág), a német Chrysantheme volt a közvetítő szó.*]

Benedek Elek az *Édes anyaföldem* (1920) című önéletrajzi művén dolgozott, amikor úgy döntött: hazamegy Erdélybe. *Kuncz Aladár*, *Kós Károly*, *Bánffy Miklós* mellett *Benedek Elek* volt az egyik nagy erdélyi

hazatérő. Trianon idején felismerte, hogy reá Erdélyben van szükség. Tudatos erkölcsi döntéssel a kisebbségi sors kockázatát vállalta az egzisztenciális biztonság helyett. Hitte, hogy bajlított népét a szülőföldön tudja szolgálni. Amikor Erdélyből, a folyók folyását követve, 200 ezer magyar menekült el. Elek apó *szembejövő emberként (contra torrentem/szemben az árral)* a fővárosból visszatért szülőföldjére. Életének hármascsilloga: az *anyaöl, anyaföld és anyanyelv* eszményképe ragyogott előtte.

Magyar Lajos *A szembejövő* c. versében Benedek Eleknek állít emléket, aki visszatért szülőföldjére, hogy megtartó erő legyen, hogy őrizze és újítsa a szellemi értékeket, hogy tovább szöjje az idő szöttejét: „*Egy férfi jó az örök szülőföldre, / fegyvere szelídség ő harca a béke. / Szava a földre hull s nyomán kinyílik / virágnak virága – ember reménysége.*”

Szeretetlen fogant világképe 1894-ben, *Testamentum és hat levélben* tisztán ragyog fel. Először fiának, *Benedek Marcellnek* adta kezébe a meséit, az *Apa mesél* című kötet kis törtékeit. A *Történetek a gyermekszobából* gyűjteményét később unokáinak ajánlotta. Sorjázta könyvei: *Nagyapó mesél Évikének, Elek apó mesefája; a Katalin, Zsuzsika könyve, Anikó regénye, Huszár Anna... Az Uzoni Margit főhősét a kisbaciai tanítónőről mintázta.*

1896-ban kezdi el a kisbaciai kúria építését, megteremtve és előrevetítve a későbbi végleges hazatérés esélyét. A maga ültette cserjéket, *gyerekcseméteket* jó szóval biztatta: „*nőjetelek, nőjetelek!*” Hatodik gyereküket már ebbe a házba hozta a gólya.

Az *Édes anyaföldem* szerelmes számvetés, tanúságtevő leltárkészítés származásáról, nemzetségéről, szüleiről és nagyszüleiről, a kisbaciai tündérkertről, a székely házak és porták belső világáról, életéről. A falu csoportképében látatja önarcképét... Az *anyaölnek, anyaföldnek, anyanyelvnek* egész életén át hálás volt. Azt vallotta: „*...Írásaim ereje – ha van bennük erő – az édes anyaföldé; írásaim lelke nek nemessége édes szüleimé...*”

1905 és 1914 között jelent meg a *Nagy magyarok élete* könyvsorozat, amely ma is csodálatos nevelő erővel bír. (Szatmárnémetiben, 1990 után a *Szatmári Friss Újság* sorozatban újraközölte, azzal a céllal, hogy magyarságukban hadd épüljenek az emberek, főként a fiatalok.) Múltunk nagyjait, példaképeit mutatja fel, reális útmutatókat ad a jövőre nézve. (Szülőföldem. Bp., 2004.; Testamentum. Bp., 2006.)

Mesefordításai a *Kék, Piros, Ezüst és Arany mesekönyvekben* láttak napvilágot. *Csudalámpa* címmel adta ki 37 nép 120 meséjét. A Grimm-testvérektől és az *Ezeregyéjszaka* mesekincséből is válogatott. Elek apó indította útjára az *Én Újságom* című, leghosszabb életű magyar képes gyereklapot (1889–1944). 1905-től, *Sebők Zsigmonddal* együtt a *Jó Pajtás* gyereklapot szerkesztette. 1916-ban, a szerkesztőtársának halála után 1923-ig a lap szer-

kesztője volt. Róla csak a *Cimbora* kedvéért mondott le...

Hazatérve szülőföldjére, tudta: nem közönséges áldozatot hoz. A reménytelenség fájdalma miatt fogadalmat tett, hogy egy évig ki se mozdul a portájáról. De amikor látta, hogy az újjászerveződő erdélyi magyar szellemi életnek nagy szüksége van rá, ismét építeni kezdte saját életét és szervezni az erdélyi magyar életet. 1921-től élete végéig valóban csodákat művelt. 1922. július 31-én Segesvárott emlékbeszédet mondott a Petőfi-ünnepségen. A *Keleti Újság*ban cikkeket közölt.

Kriza János verse, az *Erdővidék az én hazám* megdobogtatta Benedek Elek szívét. Erdővidéken, erdőkoszorúzza, szelíden emelkedő hegyek karimájában megbúvó völgyben, mesésen szép Barót-parti kicsi falujában szántott, vetett, fákat ültetett. Lelket nyitó meséket írt és publikált, élni segítő varázsszavakat fürkészett. Szerette nemzetét, művelte, ápolta, védte anyanyelvét. Kicsiknek és nagyoknak az örök ifjúság forrását, a mesét ajándékozta. Életerősítő hitet sugárzott, hitet a rosszat is legyőző szeretet gyógyító erejében, az igazság legyőzhetetlen kardjában, a jószág és a szépség erejében. Tudta: „Az erősek, hatalmasok oldalán harcolni nem virtus...”

1922-től a *Cimbora* című lapot szerkesztette. Neve összefort a *Cimborával*. Ennek a gyereklapnak az áldozatos szerkesztőmunkájával, kiadásával és terjesztésével is Erdély szellemi felemelésén munkálkodott. Szinte intézmény-szerepet töltött be, különösen az *Elek apó üzeni* rovat volt népszerű, amelyben a szeretet, a szelíd bölcsesség hangján válaszolt a gyerek ezreinek. *Maléter Pál* Eperjesről levelezett vele, *Kós Károly* fiai is „*Cimbora-unokák*” voltak. Olvasóit igaz magyarrá és emberré próbálta nevelni.

Elek apónak kitűnő érzéke volt a fiatal tehetségek felfedezéséhez. Felkarolta az erdélyi fiatal írókat: *Tamási Áront*, *Nyíró Józsefet*, *Dsida Jenőt*. *Ignác Rózsa* is az ő felfedezettje. Kisbacont irodalmi központtá, székelyföldi „*Széphalom*”-má emelte. Írói, szerkesztői munkásságának a szeretet volt a legfőbb mozgatóereje. Önportrét fest, megírja az *Öreg faültető énekét*, emléket állít a jó öreg gyümölcsfaültetőnek, aki „*serényen munkál, gondol a jövőre*.” *Dsida Jenő A csemetefa éneke* című versét – 1924. március hó 16-án – *Elek apónak, a jószágos faültetőnek* dedikálja: „*Haja fehér, de szíve még fehérebb, Ha rút-gorombán bántja is az élet, Ő mindig szeret, mindig könyörül. (...) Jószágos ember, – áldja meg az Isten!*”

Amikor csak tehetette, a téli hónapokat Budapesten töltötte. Kéziratokkal teli bőröndöket hozott, hogy kapcsolatait felhasználva a kezdő írókat segítse. Kisbaconból egymaga irányította a lapot, melynek Szatmárnémetiben volt a szerkesztősége, Nagybanynán nyomtatták a példányait. A *Cimborában* a legjobb magyar írókat vonlaltatta fel, esztétikai engedelményt nem tett: *Áprily Lajos*, *Szentimrei Jenő*, *Tom-*

pa László, *Reményik Sándor*... Közölte a világirodalom, közte a román irodalom legjobbjait, nagyjait is: *Lev Tolsztoj*, *Anatole France*...

Benedek Elek körlevelet intézett az írókhoz, azt javasolta: munkálkodjanak együtt, a magyar értelmiségiek fogjanak össze a jó ügy érdekében. Vállalkozásának előzményei is voltak: 1923-ban 11 magyar író összefogásaként elindult egy szép gondolat a magyar nép felemeléséért. *Bartalis János*, *Tompa László*, *bárá Kemény János*, *Nyíró József* stb. fogott össze a jó ügy érdekében. Dacoltak a téli hideggel is, amikor 1927-29 között író-olvasó találkozókat szerveztek. A legmostohább körülmények között is elvitték a falvakba az írásait, hallatták bátorító szavukat.

Amikor *Az Újság* című laptól sok író elbocsátottak, ők próbálták felkarolni az állás nélkül maradt íróársakat. Magyarországra is átjöttek. „*Voltunk, vagyunk és leszünk*” – ezekkel a szavakkal nyitotta meg Benedek Elek a találkozókat, vastaps fogadta megnyilatkozását. Áprily verseket, Benedek Elek meséket írt a „*kor falára*” – szívet-lelket gyönyörködtető tanulságul. Tudta: „*Az rettenetes nap lesz, amikor az újság meghal... Alig-alig hiszem, hogy sikerül megakadályozni ezt a szégyenteljes bukást...*”

A *Cimbora* kilátástalan helyzetbe került: 1929-ben jelent meg az utolsó összevont száma. Elek apó 1929. augusztus 16-án keltezett, *Szentimrei Jenő*nek címzett levelében a nehézségeket sorolta, amikor annál a mondatnál, amely szellemi végrendeletévé vált, kicsúszott a toll a kezéből: „...*fő, hogy dolgozzanak...*” Végzetes agyvérzés érte, másnap, szerettei körében visszaadta lelkét Teremtőjének.

Nagy elődök, Szent István, Széchenyi példáján felbuzdulva harmincöt évesen intelmeket írt Marcell fiához: „*Inkább maradjak szegény, minthogy a gazdagság kiforgasson önmagamból; Legyen könnyű a toll, s nem nehéz a kasza; Ne szégyellj szeretni, fiám; Ne szégyellj szeretni a hazát; Ne szégyellj, ha többet adsz a szeretetből másoknak, mint ők adnak neked, akkor te vagy a gazdagabb; Állj a védtelenek, a gyengék közé!*” (Az idézetek a *Testamentum és hat levél* c. műből (1894) valók.)

A versre, prózára, mesére, mondára akkor van szükség, ha az alkotó másképpen nem tudja kifejezni az elmondhatatlant. Benedek Elek a neki adott mesterség tehetségének törvényei szerint maradt hűség. Életünk legfontosabb kérdéseiről szót a lélek szabadságával. Tudjuk: a művészet életbevágóan fontos célja, hogy feltárja magát a létezés. A nyelv gyökerei magába a létbe nyúlnak, ezért lettek a nagy alkotók a létezés, a Míndenség őrzői. A művészi nyelv a lényeg nyelve, amely még fel nem ismert, el nem gondolt létigazságra derít fényt, a befogadóval megéretteti, sőt feltárja a rejtőzködő lét igazságát.

Elek apó műveiben, leveleiben megfogalmazott életeszmény összecseng megvalósított programjával, hiteles emberi-írói portréjával. Méltán viseli nevét a

soproni *Benedek Elek Óvóképző Főiskola*. Elek apó-
nak a soproni *Csanády Sándorhoz és Dorosmai Já-
noshoz* írott leveleit bemutató *Sarkady Sándor* költő,
műfordító és szerkesztő írja: „*Tudás és a közjó önzet-
len szolgálata, a 'dolgozatosok, dolgozatosok!' elszánt
kötelességtudata, a kazinczys hevületű irodalomszer-
vező megszállottsága, az önnön bajain túlnéző ember
másokkal való törődése, a gyermekek jövője és a
nemzet sorsa fölött érzett örökös aggodalom s végül
a nagy lélek kifogyhatatlan hajtóereje: a szeretet –
íme, ezek voltak ennek a kivételes embernek a leg-
szembetűnőbb karakterjegyei...*”

A mesék, mondák szépségében is a hitből faka-
dó csodával találkozunk: „*a hit abban áll, hogy a ki-
gondolhatatlan befogadására készlet, azaz gondol-
kodásunkat megelőzi.*” (*Joseph Ratzinger*) A képzelet
eleven eszközével visszaálmodjuk az elveszett Édent,
a szépség, jóság, igazság és szentség diadalát. „A
képzelet erői a remekművekben válnak átélhető valósá-
gá. És méltóvá a művet ahhoz, hogy a teremtés
szerény részese, de az új valóságdarabkája legyen,
nem alkotó nemes szándéka, választott témája teszi,
hanem benső erőiben megnyílt mondandója, sugalla-
ta. S remekmű nem odaillo tema választásával, ha-
nem minősége által válhat szakrális szépségűvé.”
(*Czigány György: Zárófogadás*)

Ottlik Géza a Vigília körkérdésére ezt felelte:
„*Ha műveinkben nincs benne Jézus, akkor semmi
sincs benne*” – „*nem néven nevezve kell benne jelen
lennie, hanem valóságosan. Ha Ő nem áradt bele a
mégoly profán, világi jelentés mozzanatokból össze-
rakott művembe – ha másként nem, hát mint szomjú-
ság, hallhatatlan vágy, a szarvas kívánczosa a szép
hűvös patakra – akkor nem hoztunk létre semmit.*”
Ehhez teszi hozzá *Czigány György*: „*Hit és képzelet
kalandjában a tehetség kegyelme lehet csak révkala-
uzunk.*”

A keresztény élmény *Benedek Elek* életművé-
ben is igen különböző módon van jelen. Bizonyos
művekben tematikusan, konkrétan és nyilvánvalóan
és vannak művek, melyekben „csak remekmű mivoltu-
tkban, az esztétikai minőség szinte ’mennyei hitelé-
ben’ tapasztaljuk meg a keresztény élmény jelenlétét.
Kimondatlanul, rejtetten: akár még a szerző által sem
fölismeret tudati, lelki folyamatok, megsejtések sod-
rában.” (*Czigány György: Zárófogadás.*)

*Benedek Elek*nek száznál több könyve jelent
meg. A *Kritérium* Kiadónál *Szabó Zsolt* három kötet-
ben jelentette meg a *Benedek Elek irodalmi levelezé-
se I–II.* című kiadványokat. Az első kötet az 1921–
1925 (1979), a második 1925–1928 (1984), a harma-
dik 1928–1929 (1991) közötti időszakot öleli fel.
Munkásságának fénykora életének utolsó nyolc esz-
tendejére esik. Legfontosabb művei: *A magyar mese
és mondavilág* (1894–1896) ötkötetes népmesei
gyűjtemény. *Székelypéldák – 1921. A magyar
nép múltja és jelene* c. könyve a nép szemével látatja

a történelmi nagyjainkat. Ennek az első kötet 1848-
ig mutatja be a jobbágyság történetét, a másodikban a
színes népiélet tanulságait örököltette meg.

Benedek Elek a nagy elődök életének tanulsá-
gait mélyesen érezte, ezért tudta kristálytisztán
megfogalmazni az önvédelemnek és *Bethlen Gábor*,
Kemény Zsigmond józan, „súlygyen”-re törekvő
szemléletének, harcmodorának, a megmaradásnak, a
fölnevelő emberi közösséghez tartozásnak örökké
igaz, morális parancsát: a megmaradás etikáját.

Az egyik legnagyobb példaadó *Bethlen Gábor*,
aki a végrendeletében: „...*semmi inkább nem veszet-
te a mi szegény hazánkat, sőt az egész magyar koro-
na alatt levő országokat, provinciákat, mint az ma-
gok között való ördögi irigység, halálos gyűlötség...*”

Apáczai Csere János arról vall, hogy „*Nem
azokat tartom igazán nemeseeknek, akik aranyláncot
kötnek nyakukba, hanem azokat, akik igazi javakkal
akarják díszíteni önmagukat és hozzátartozóikat,
vagyis műveltséggel és jó erkölccsel.*” *Tamási Áron*
pedig székelypéldával szövegezi le: „*Aki embernek
hitvány, az magyarnak alkalmatlan.*” A szülőföld
iránti kötelességeket pedig így tudatosította: „*A ma-
dárnak szárnya van s szabadsága, az embernek pe-
dig egyetlen szülőföldje és sok kötelessége.*”

A kultúrának is alapvető meghatározója a vallás
és a nemzethez való tartozás. Ha ezek elvesznek, ak-
kor az ember szellemi-lelki és erkölcsi biztonságér-
zése is megszűnik. *Benedek Elek* tudta: emberi azo-
nosságtudatunkat meghatározza hitünk és nemzeti
hovatartozásunk. Nemzettudatunk alapja a haza- és
népszerűség, mely akkor jöhet létre, ha a magyar kul-
túrát, történelmet, irodalmat, népművészetet megis-
merjük, megértjük és megszeretjük. Erős szellemi-
lelki gyökérrzellemmel kell kötődniünk a magyar történel-
mi létbe.

Egy másik kultúrába való beilleszkedés nehéz
folyamat, legtöbbször csak nemzedékek során váló-
sulhat meg. Kérdés: lehetséges-e az idegen közegbe
való beilleszkedés a magyar identitás elvesztése nél-
kül? Trianon óta a Kárpát-medencében is nagy a ve-
szélye annak, hogy a szomszédos országokban élő
magyarság beolvad, asszimilálódik a többségi nem-
zetbe. Cél: nem az asszimiláció, hanem az integráció,
olyan beilleszkedés az idegen közegbe, amely nem
jár a magyar identitás elvesztésével. Tudjuk: ma-
gyarnak lenni tudatos, személyes, szellemi-lelki vá-
lasztás, lélek szerinti döntés eredménye. *Elek* apó ezt
így fogalmazta és hirdette meg: „*Az állam nyelvét
meg kell tanulnotok, de édesanyátok nyelvét nem
szabad felejtenetek!*”

A kisebbségi sorsban különösen érvényes jó-
zanságot mondhatja ki *Sütő András* Gergely bátyóval
Az anyám könnyű álmot ígér című remekművében,
egy tüneményes történetben: Gergelyhez így szól az
Isten, ezt kérdezi: – *Mi vagy te, fiam?*

– *Református vagyok, Uram.*

- Miért énekeltél ortodoxul, fiam?
- Hogy megmaradjak, Uram.
- Miért imádkoztál vízkeresztkor, fiam?
- Hogy szárazon maradjak, Uram.
- Miért lóbáltál füstölőt, fiam?
- Hogy megmaradjak, Uram.
- Akkor jól tetted, fiam. A fű lehajlik a szélben, és megmarad, fiam.”

Balogh Edgár 1957-ben jelentette meg *Benedek Elek* válogatott publicisztikai írásait: *Halljátok, emberek?* Számos kiadás, idézés, hivatkozás, szakdolgozat bizonyítja: *Benedek Elek* életműve ma is él, humánus magyar szellemisége, szelíd lelkisége jelenkorunknak is megtartó ereje. (Vö: Sylvester Lajos: *„Igaz, nem igaz, de így volt...”*. Gondolat, 2009; Váradai Péter Pál – Löwey Lilla: *A nagy magyar mesemondó. Benedek Elek*. PéterPál Könyvkiadó, Veszprém, 2009.)

Fischer Mária, Benedek Elek felesége, a halála is követte férjét: együtt temették el őket. Elek apó sírfelirata parafrázisként az Újszövetséget idézi: „Jézus tanítványa voltam: / Gyermekemhez lehajoltam, / A szívemhez felemeltem, / Szeretetre úgy neveltem. *Fischer Mária*, akit életre szóló szerelem kötött férjéhez, beváltotta ígérését: „*Sem élve, sem halva nem hagyjuk el egymást*”. Az ő sírfelirata az Ószövetségből, *Ruth* könyvből való: „*Ahova te mégy, oda megyek, és valahol lakol, ott lakom. A te néped az én népem és a te Istened én Istenem. Ahol meghalsz, ott halok meg és ott temettem el.*” (Ruth I. 16–17.)

A kutatók hangsúlyozzák: ekkora végtisztességét Orbán Balázs temetése óta Erdélyben nem kapott magyar író. Ezernél is több ember kísérté koporsójukat. A zuhogó esőben csillapíthatatlan zokogás tört ki a gyászoló tömegben. Egy percre kisütött a nap, és a közeli fákon hangos, diadalmas madárcsicsergés hallatszott. Holtukban is példát adnak arról, hogy a *bokaharapdáló* történelemben is lehet hitbéli szeretetben élni, a magyarságot, emberséget, a *szélkasza-*

bolta anyanyelvet megőrizni és megvédeni. Békeségben nyugszanak egymás mellett, és várják az örök feltámadást a kisbaconi sírboltban.

A jézusi eszményt valló és valóra váltó Benedek Elek életpéldája a hit csodáját bizonyítja. A titok lényege: bizalom, odafordulás, elfogadás és megajándékozás. Kicsiknek és nagyoknak megnyitotta a mesék kapuját. *Próféta* tudott lenni saját hazájában? Abban az értelemben igen, hogy a *próféta* nemcsak jóst jelent, hanem éber őrzőt, látó és szóló tanúságtévőt is. Az igazság szellemében ébernek lenni, hinni, mert a hit hűség is, *pisztisz*, ahogyan a görögök mondták, *fides*, amint a latinok nevezték. *Légy hű, légy éber!* A könyv héberül *Sefer*, amely tudást, világgosságot és értelmet is jelent. A művészet *Wunderspiegel – varázstükör*. A mese, a monda is olyan, mint a varázstükör. Ha igaz, hogy *Alles stehe im Wunder – az egész világ a csoda atmoszférájában áll*, akkor a mesevilág különösen szép és tanulságos mirakulum. Elek apó áldás tudott lenni szülőföldjén, órá is érvényesek Dsida Jenő szavai: „*Ó, titkok titka: / a földön itt lent / belülről nézzen / mindenki mindent, / szemet és szívet / és harcot és békét! – / Áldja meg az Úr, / áldja meg az Úr / a belülről látók / fényességét!*”

Elek apó életműve a legmagasabb érték kategóriába tartozó összenemzeti kincsünk, nem magántulajdon, mindenki kedvére jussolhat műveltségünknek ebből az örömszerző örökségből. Születésének 150. évfordulóján *Benedek Elek életműve* a Magyar Tudományos Akadémia székházában *Magyar Örökség és Európa Díj*-at kapott, amelyet *Szabó Réka*, az író dédunokája, a nagybaconi Benedek Elek Általános Iskola magyartanára, a *Jézus tanítványa voltam* c. könyv szerzője (Bp., 1999) vehetett át. Szeptember 30-a, Elek apó születésnapja, a magyar népmese napja hazánkban, országos ünnep az óvodákban, általános iskolákban.

Felhívás a 11. országos Kossuth-szónokversenyre

Az ELTE Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, a Magyar Nyelvtudományi Társaság tanári Tagozata és az Anyanyelvpolók Szövetsége meghirdeti a tizenegyedik Országos Kossuth Lajos Szónokversenyt a pedagógusképző intézmények nappali tagozatos hallgatói, a joghallgatók, a teológushallgatók, továbbá a 18–30 éves fiatalok számára.

Céljaink: a közéleti, szakmai, pedagógiai szerepekre való felkészítés; a komplex nyelvhasználat színvonalának emelése; a hagyományápolás.

A verseny időpontja: 2009. november 13. és 14.

A verseny helyszíne: az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának díszterme (Budapest, V. ker., Egyetem tér 1–3. I. emelet).

Jelentkezni lehet az intézményeknek kiküldött tájékoztatóban szereplő jelentkezési lapon, illetve levélben a következő címen: ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A 240.

A jelentkezési határidő: 2005. október 20.

További információk a 06-1-485-52-00/5353-as telefonon.

Juhász Kitti Enikő

ÓRATERV

Művelődési anyag: Parti Nagy Lajos: Szende

Tematikus egység: kortárs irodalom

Az óra típusa: új anyagot feldolgozó óra 12. évfolyamon

Az óra célja: betekintés a posztmodern irodalomba

Munkaforma: frontális osztálymunka, kooperatív csoportmunka

Idő	Az óra menete	Munkaformák, módszerek, eszközök
0–5. perc	Szervezési feladatok (bevonulás, jelentés, elhelyezkedés, kipakolás stb.)	
5–10. perc	A tanár felolvassa a művet, a diákok a szemükkel követik a szöveget. Megfigyelési szempont: <i>Mely alkotásokra emlékeztet a mű? Válaszod indokold!</i>	eszköz: szöveg (fénymásolat kiosztása) I. I. melléklet
10–13. perc	Várható válaszok: a Hófehérke forrásai (Grimm-mese, Disney-film szövege, betétdalai és képi anyaga) → Hófehérke történetének áttranszformálása; a Bánk bán-szállóige → az utolsó mondat utal rá: „Nindzsa teremtésben vesztes, csak én”; gyermekrajzfilmek (Tini nindzsa teknőcök) → utolsó mondat, ill. a műben bizonyos szavak: vázonteknőc, kisteknőc; akciófilmek, hollywoodi szerelmesfilmek → elbeszélismód, történet; a magyar posztmodern irodalom egyéb alkotásai → elbeszélismód, kifejezések. A tanár kiegészítése: a novellából filmadaptáció is készült: Bernáth Dénes 21 perces Szende c. játékfilmje; a Szende c. mű a Se dobok, se trombiták kötet tárcanovellái közt és A hullámozó Balaton novelláskötetben is megjelent. A hullámozó Balaton alcíme: waldtrockenkammeri átiratok. Miért ez az alcíme? Várható válasz: saját művét Parti Nagy Lajos újraírta; ill. más műveket, alkotásokat használt fel, azokat „átírta”. Cél, hogy előkerüljön ezek után az intertextualitás fogalma. Ha nem, be kell vezetni és tisztázni a fogalmat.	frontális kérdés-felelet módszer frontális munka, tanári közlés
13–18. perc	4 csoport kialakítása (a terem beosztásától függően úgy osszuk el az osztályt, hogy térbeli elhelyezkedésük lehetővé tegye az együttműködést) Csoportonként válaszolni kell a megadott kérdésekre: 1. csoport: <i>Keressétek meg az egyezéseket a Hófehérke és a Szende története között! Vannak-e mesebeli elemek? Ha igen, melyek azok?</i> 2. csoport: <i>Keressétek különbségeket a mese és a novella között! Gyűjtsetek olyan kifejezéseket, melyek a XX. századra utalnak!</i> 3. csoport: <i>Gyűjtsetek furcsa hasonlatokat, kifejezéseket!</i> 4. csoport: <i>Gyűjtsetek humoros kifejezéseket!</i>	kooperatív csoportmunka feladatok kiosztása papíron, jegyzetpapír kiosztása
18–23. perc	Megbeszélés: 1-2. csoport összegyűjtött kifejezéseit rendszerbe foglaljuk a táblán: hasonlóságok, különbségek, mesebeli elemek, XX. századi kifejezések. A hasonlóság vagy a különbség jelentősebb? Lehetséges válaszok: mind a kettőre gondolhatnak a diákok, a megfelelő érveket meghallgatjuk.	frontális kérdés-felelet módszer tábla: táblázat készítése I. II. melléklet

	<p><i>A változtatások mennyiben módosítják a történetet? <u>Várható válasz:</u> új történet keletkezik, új korba helyeződik a XX. századi kifejezések által. Csak a történet alapja azonos. Már a történetben is vannak különbségek, az elbeszélés módjában is, a végkifejlet pedig egészen más.</i></p> <p><i>Mi a szerepe a szereplők változásának? <u>Várható válasz:</u> nem az eredeti szövegbeli tulajdonságokkal rendelkeznek, új életre kelnek az új szövegben.</i></p> <p><i>Kezeshető-e valóságként a mű? <u>Várható válasz:</u> nem.</i></p> <p><i>Akkor mese? <u>Várható válasz:</u> nem (a XX. század kifejezései miatt közel áll hozzánk időben).</i></p> <p><i>Cél:</i> kimondani, hogy a valóság és a fikció közti határ elmosódik.</p>	
23–29. perc	<p><u>Megbeszélés:</u> a 3. csoport által összegyűjtött kifejezések meghallgatása.</p> <p><u>szokatlan hasonlatok:</u> „úgy ült fel később, mint egy madártej”, „szerelmesek voltunk, mint a rúzs”, maradunk, mint bányásztörpe, kisteknőc, „feküdt, mint egy Gorenje, mint egy hűtőláda, naphosszat”, „úgy feküdt ott, mint egy nagy padlizsán”</p> <p><u>szokatlan kifejezések:</u> vászonteknőc, beszorozta a hegedűtartalmat, mindent megbeszélünk apróra, remegtette az özikéjét, tényigaz, pőfőgtünk libasorban, de mi sem vagyunk hallisztból, „Beléptünk a barakkba, és más volt a szagállás”: vastag, selymes és szívzorító, bányashop</p> <p>Rengeteg furcsa szót és szó szerkezetet találunk a műben, saját használatra alkot új szavakat, kifejezéseket. <i>Érthetők-e ezek a szavak, szókapcsolatok, ha kiemeljük őket a szövegből? <u>Várható válasz:</u> lesz, aki igent mond, elfogadjuk, ha megfelelő érvekkel támasztja alá. De arra szeretnénk jutni, hogy általában nem, ezek a furcsa kifejezések (általában) a szöveg világán belül értelmezhetők teljességében. Minden nyelvi megoldás egyszeri.</i></p> <p><i>A nyelv a kifejezés eszköze. De lehet-e cél a nyelv? <u>Várható válasz:</u> valószínűleg megoszlik az igen és a nem között a válasz. Cél: eljutni odáig, hogy Parti Nagy a nyelvet elsősorban célnak tekinti. Olyan kifejezéseket teremt, melyeket nem lehet másképpen elmondani.</i></p> <p><i>Parti Nagy Lajos tehát anyaggá teszi a nyelvet. De milyen anyagból dolgozik? <u>Várható válaszok:</u> hétköznapi dolgokat fejez ki, durva, szleng kifejezéseket alkalmaz, tájszavak fordulnak elő, előkerülhet az intertextualitás ismét. Mindegyik válasz elfogadható: Parti Nagy hozott anyagból dolgozik, mindent felhasznál, amivel találkozik → idézetgyűjtő, idézetújító módszer.</i></p> <p><i>Hozunk példákat a következő kategóriákra: irodalmi, tájnyelvi, sztenderd, szaknyelv, szleng v. argó! Van-e olyan szó, amelyikről nem tudjátok, hogy mit jelent? Amit nem ismernek, azt megbeszéljük, illetve néhány szó jelentésének megkeresése, ill. megfejtése házi feladat: sezlony, spórherd, pramberlikőr, eszcájg, lavór, megsaumázzák, bedédétézik, lanolin, kamerád.</i></p>	<p>frontális kérdés-felelet módszer</p> <p>táblán vázlat készítése I. III. melléklet</p> <p>házi feladat kiadása</p>
29–33. perc	<p><u>Megbeszélés:</u> a 4. csoport által összegyűjtött kifejezések</p>	<p>frontális kérdés-felelet</p>

	<p>meghallgatása.</p> <p><u>humoros kifejezések, elemek</u>: a Trabant vezetése, „becsusszant a hold, és szappanozta, szappanozta, „nevetett az arany koronája”, „Egész este lélegeztettük mesterségesen, ők fuvatták szájon át, én meg hordtam be a príme erdei levegőt”, Hófné Hóf Egérkét leütötte egy teknősbékafésűvel, és úgy bedauerolta, hogy majdnem meghalt, összeoperálás (mint az átváltozás módja), elsiratták Hóf Egérkét sóval, kenyérrel.</p> <p><i>Mi a humorkeltés eszköze? Várható válasz:</i> a nyelv. Újra a nyelv alkotóerejéhez lyukadunk ki: a nyelv teremti meg a humort.</p>	<p>módszer</p> <p>tanári közlés</p>
33–38. perc	<p><i>Hány szálon fut a cselekmény? Várható válasz:</i> egy szálam van, az ő szemszögéből látunk mindent.</p> <p><i>Lineáris-e a cselekmény? Várható válasz:</i> nem, térben és időben változik, pl. az első bekezdésből még nem derül ki, hogy miről lesz szó, nem értjük teljesen.</p> <p><i>Ki az elbeszélő? Várható válasz:</i> Szende.</p> <p><i>Miért pont ő? Várható válasz:</i> ő nem „került bele” a királyfi-ba. Ő a vesztes.</p> <p><i>Mire utalhat az átváltozás motívum? Várható válasz:</i> A szereplők megváltozására, a történet átalakulására, a nyelv megváltozására, tehát magára az átírás folyamatára. Esetleg előkerülhet a törpék szerelme: beteljesül szerelmük a novellában, míg a mesében nem: ott csak burkoltan van jelen a csodálatuk.</p> <p><i>Mire utal az utolsó mondat? („Nindzsa teremtésben vesztes csak én.”) Várható válasz:</i> (többirányú, sokoldalú értelmezési mód): Szende a vesztes: a Bánk bánra játszik rá, a tini nindzsa teknőcökre utal → összemósódnak a síkok. Ez a mondat egyben hangjáték is.</p>	<p>frontális kérdés-felelet módszer</p>
38–42. perc	<p><i>Foglaljuk össze a Parti Nagy Lajos prózájában megjelenő posztmodern elemeket!</i> A diákok válaszai alapján felírjuk a táblára: jelentős intertextualitás, az eredeti szöveg más-képpen elmondása, új szöveg létrehozása ez alapján, a nyelv alkotó ereje, a nyelv kerül a középpontba, a jelentéssíkok összemósódása, a szereplő szemszögéből való ábrázolás, megbomlik a linearitás.</p> <p>Parti Nagy Lajos műveinek középpontjában tehát már nem a történet, hanem a nyelv áll. Ez az irodalomban jelentős paradigmaváltás, ezzel az egyik legjelentősebb változást hozta irodalomunkba.</p>	<p>frontális kérdés-felelet módszer</p> <p>táblakép: IV. melléklet</p> <p>tanári közlés</p>
42–45. perc	<p>szervezési feladatok, házi feladat elismétlése, a következő óra megbeszélése</p>	<p>tanári közlés</p>

MELLÉKLETEK

I. számú melléklet

Parti Nagy Lajos: Szende

Meg van beszélve apróra. Holnap napszálla előtt fekete sapkát húzok, és kitolom a kövesútig kézikocsin. Fülelek, üldögélek, nem szomorkodok, és amint meghallom a motorzajt, lebillentem a testet. Aztán csak elbújok az árokba, hogy ne zavarjak, a többi megy magától. Köhög, bukizik párat, szépen föleszmél, erre ők szerelmesen megcsókolják, és irány Letenye.

„Küldünk kártyát Riminiből, te csak vigyázz a házra, Szende!”

Máma, vagyishogy utoljára a Kuka a soros. Megyünk haza a bányából, és ő vezet, ül a Tudor nyakában és úgy. Kuka, kilátsz te egyáltalán, kérdezi a Szundi, valahányszor belevéri a fejét a szélvédőbe. És hát elég sokszor belevéri. Kilát, mondja a Tudor és nyomogatja odalent a pedálokat. Hol a gázon, hol a féken a keze, mintha orgonálna. Érzelmes, szagatott melódiát játszik, ma gyászunk lesz, nyúlott orcánk padlógig ér.

A Kukának szavát se venni, némán bazmegezik a réműlettől, cibálja a sebváltót, nyomja a dudát, kerülgeti a kamionokat. Máma nem mehetünk át alattuk, mint máskor. Létfonosságú bútort viszünk. A Morgó folyton üvölt itt hátul, hogy az istenért, most az egyszer tényleg vigyázzunk, össze fog törni, és akkor megnézhetjük, maradunk mind bányásztörpe, kisteknőc. Meg hogy a szánktól vontuk el, féléve erre az üvegkoporsóra spórolunk. Ami tényigaz.

Rádásul ménkü gyors ez a Trabant, ha ma fölborulunk, nincs mese. Mert sokat borulunk föl.

Hajdan csak pöfögtünk libasorban, hét vászonteknőc a hét hegyen által, szép hajdan. Hejhó, kurjantottuk, törpének lenni jó. Jó volt. A baj is, a szerelem is azután kezdődött. Történt, hogy egy őszi este beléptünk a barakkba, és más volt a szagállás. Vastag, selymes és szívszorító. Nem kellett lámpát gyújtanunk, világított, mint a medveliliom. Csak álltunk, remegtünk, hét fekete orrcimpa az ajtóban.

Egy nagy, fehér mosónő, a világsonka kövérje. Összetolta a hét sezlonyunk és fekdűt rajt. Piros körömcipő, fehér jogging és fekete kávé. Cigizgetett kislányosan, ahogy az óvónők. Jó estét kívántunk, s megérdeklődtünk, mégis, ki volna, aki az ágyunkban dohányozna. Hóf Egérke, mondta, de hívjuk nyugodtan Cicának, minekünk ő csak per Cica. Ilyen helyes fiúknak. Most sajna, álmos, viszont ha felfogadjuk, nem bánjuk meg, kajánk, piánk, meglesz mindenünk. Valami vadászárló motyorgott még, bizonyos romlott májról a mamuskának, azzal elaludt. Mi meg a nagylavórban heten. Becusszant a hold, és szappanozta, szappanozta.

Kezdődni másnap este kezdődött. Hajat nyíratunk a bányashopban, pedikűrt. Az Erőmnél kilőtyböltük a zoknink. Elrágtunk néhány szem borókát. Hajdehó, mondtuk, és pöfögtünk haza. Úgy fogadott, mint egy Marilyn Monroe, hajába tűzte a szíveinket. Füstölt a kémény, dalolt a spórherden a forró víz. Parancsoljunk, mondta, üljünk le a fáradt tagjainkra, igyunk egy kupica pramberlikórt. Érezzük magunkat otthon. Térült, fordult, és föllette levesnek a hét velorexet. Hogy ez legalább nem konzerv, és nevetett az arany koronája. Dehogyan bántuk, neveltünk, nyalogattuk a szánkat, szerelmesek voltunk, mint a rúzs.

Gyönyörű este volt, néztük videón a Gullivert. Beszélgettünk szépen, kikérdeztük apróra. Elpanaszolta, hogy neki nagyon szerencsétlen osztályrésze van, és féltő, hogy a mostohája vagy kije itt is zaklatni fogja. Ó, sose féljen, mondtuk, és föluggottunk, összeütöttük a csákányainkat. Azután én kimentem örködni. Ők pedig egymás vállára álltak, és gyöngéden megcsókolták. Épp hatnál volt a szája. Úgy is aludtak el, gúlában és csókolva.

Harmadnap a Vidor kivette a Bányatárakéból a pénzünket, vettünk egy Trabantot, CA-sat, de extrákkal. Ezt itt, amivel most, a nagy nap előtt semmiképp sem szabadna fölborulnunk. Gondoljátok, hogy biztosan beengedte, kérdezi a Hapci mellettem. Naná, hogy be, mondtuk neki, tuti. Pont harmadszorra miért ne?

Mert általánosságban senkit se engedett be, de ezt a Hófnét, ezt valahogy mindig. Összekeverte, hogy azt most igen, vagy azt most pont nem. Azután meg tördelte a kezeit, remegtette az özikéjét, hogy jaj, ezt biztos megint rosszul csinálta a butuska kisleány, és tessék kiverni őneki a fenekét. Ugyan, mondtuk, dehogyan. Csak ne engedje be.

De aztán így szemevilágom, úgy aranyom, és megvolt a baj megint.

Előszörre egy ciklámen övvel fojtotta meg, derékban. Mikor betoppantunk, úgy fekdűt ott a tükör előtt, szegény, mint egy nagy, padlízsan homokóra. Komolyan megijedtünk, futottunk kétfelé. Egész este lélegeztettük mesterségesen, ők fuvatták szájon át, én meg hordtam be a prima erdei levegőt. Föl is ocsúdott tőle hamar. Királyfi, királyfi, pihegte, mi meg álltunk kipirulva, meghatottan, morcona férfiak.

De én láttam a szomorú pillantásából, hogy csalódott. Meg is mondtam éjjel a nagylavórban, hogy ez most várt, és énszerintem ez egy trükk, és hogy a Hófné a királyfi embere. Túrót, mondták, hallhattam, kétszer is

mondta, hogy mi vagyunk a királyfi. Hát, most majd tényleg ők lesznek. Föltéve, hogy a Kuka kikerüli ezt a kamiont.

Másodszorra a Hófné leütötte egy teknősbékafésűvel, és úgy bedauerolta, hogy majdnem meghalt. Győztük kiszedni a hajcsavarókat. Mondták, hogy gyorsan, gyorsan, ássam el a mérgezett eszcárgot a barakk mögött, addig ők megsaumázzák, bedédétézik, végigkenik lanolinnal. Így is volt. Úgy ült fel később, mint egy madártej. Te, te koronás csodaszarvas, lihegte szegény, és csücsörített, nyújtogatta a hattyú nyakát. Hejhó, mondtuk, és integettünk, de ránk se nézett. Se a cowboynadrágunk nem tetszett neki, se a pumacipőnk. Gyánús ez, mondtuk éjjel, de mi se vagyunk hallisztból. Akkor határoztuk el, hogy cselekednünk kell.

Hanem aztán sokáig nem történt semmi. Idege van, azt mondta, és feküdt, mint egy Gorenje. Mint egy hűtőláda, naphosszat. Főztünk rá, mostunk, takarítottunk. Esténként örködtem, varrtam a bébidollját, vártam csá-kánnyal a királyfit. De semmi. Ma reggel viszont azt mondta, kifejezetten almát enne. Ebből tudtuk, hogy eljött a nap.

Műszak után elmentünk az üzemorvoshoz, hogy volna egy kis műtét. Hogy operáljon össze belőlünk egy nagy, kisportolt királyfit. Méricskelt az orvos, beszorozta a hengerűrtartalmat, és azt mondta, éppenséggel lehet, jöjjünk holnap nyitásra. De csak hatan, nagyobbat nem bír, így is kölcsön kell kérnie Páparól a hússatut. Felöltözködtünk, köszöntük szépen, vettük a sisakunkat.

Bekászálódunk a Trabantba, csönd volt, meleg, ünnepélyes csönd. Nézték rám, mint az édesanyám, leírhatatlan szeretettel. Nem, Szende, mondták egymás szavába vágva, nem és nem. Szó sem lehet róla, hogy tégedet egy ilyen procedúrának kitegyünk. Ennél te többet érdemelsz tőlünk, kamerád! És hogy igen, igen, a Szendére itt van szükségünk, nem a bizonytalan idegenben. A te identitásod szent minékünk, százszor szent, mondták, és köhécseltünk, piszokul kaparta a torkunk a szemérmes férjijóság.

Aztán útközben mindent megbeszélünk apróra. Hogy mi lesz, ha a Kuka nem kormányoz bele a szakadéka, és szerencsésen hazaértünk. Hogy akkor megütögetjük némileg a Hóf Egérke hátát, de ha nem, hát nem. Fonunk a vörös hajába liliomot, és szépen elsiratjuk, ahogy illik, sóval, kenyérrrel. Holnap aztán zöldhajnalban leparolázunk, ők elmennek az üzemorvoshoz éhgyomorra, én meg szortírozom el a testet, díszítem föl, és toljam ki a kövesútig óvatosan. Ott már nekem dolgom nincs, csak örködjek, s várjam a királyfit, ki jön majd napszálltakor, frissen műtve és hatalmasan. Ha meghallom a motorzajt, csak borítsam ki az árokszélre, a többi megy magától.

Még egy-két kanyar, egy-két bukkanó, és meglátjuk a barakkot a szűrületben. Nem ég a lámpa, nem füstöl a kémény, hála isten. A Tudor majd rátapos a gázra meg a fékre, és ahogy szoktunk, lefulladva becsúszunk a petúniák közé.

Aztán reggel lesz hamar. Megmosakszunk, összeölelkezünk. Na, te csak vigyázz a közös házra, Szende! Őrizzed a tűzhelyet, mondják, amint megerősödünk, küldünk Riminiből egy spéci velorexet, istenem, de szép is az, kamerád, de szép is pöfögni a hét hegyen által, vászonteknőc.

Nindzsa teremtésben vesztes, csak én.

II. melléklet

A mesei elemek	XX. századi kifejezések
törpe nindzsa 3-as szám mostoha királyfi minden úgy történt, ahogy meg van írva átváltozás	videón nézték a Gullivert Trabant cowboynadrág pumacipő bébidoll Bányatakarék Gorenje velorex műtét
Hasonlóságok	Különbségek
szereplők: a törpék, Hófehérke – Hóf Egérke, mostoha – Hófné gonosz mostoha vadász törpék szeretik Hóf Egérkét Hóf Egérke várja a királyfit alaptörténet: Hóf Egérke érkezése a házba, 3x próbálja megölni a mostoha „hajdehó”	szereplők neve Hóf Egérke jellemzői (itt): „egy nagy fehér mosónő, a világsonka kövérje”, „piros körömcipő, fehér jogging és fekete kávé”, „cigizett kislányosan, ahogy az óvónók”, „nyújtogatta hattyúnyakát”, vörös hajú, „úgy fogadott minket, mint egy Marilyn Monroe, hajába tűzte a szíveinket” üzemorvos, műtét

III. melléklet

irodalmi	sztenderd	szaknyelv	tájnnyelv	szleng
vászon teknőc zöldhajnal bányásztorpe stb.	osztályrész árok szél mosónő hűtőláda stb.	sebváltó halliszt hegedűtartalom	orca spórherd ménkü máma stb.	sajna mamuska túrót piszokul stb.

IV. melléklet:

posztmodern elemek:

- jelentős intertextualitás
- az eredeti szöveg másképpen elmondása, új szöveg létrehozása ez alapján
- a nyelv alkotó ereje
- a nyelv kerül a középpontba
- a jelentéssíkok összemosódása
- a szereplő szemszögéből való ábrázolás
- megbomlik a linearitás

SZAKIRODALOM

- BÓKAY Antal 1993: *Posztmodern irodalom, posztmodern irodalomtudomány és az irodalom tanítása*. In: Irodalomismeret, 1993. december: 36-42.
- BOMBITZ Attila 1996: *Feltépett nyelv. Parti Nagy Lajos: A hullámzó Balaton*. In: Tiszatáj, 1996. február. 93-96.
- KULCSÁR SZABÓ Ernő 1993: *Klasszikus modernség, avantgarde, posztmodern. Az irodalmi modernség és az „egész”-elvű gondolkodás válsága*. In: Kortárs, 1990. január: 129-143.
- MARGÓCSY István 1995: *Nyelvhús. Parti Nagy Lajos prózájáról*. In: Holmi, 1995/7: 1011-1014.
- NÉMETH Zoltán 2006: *A hullámzó Balaton*. In: uő: Parti Nagy Lajos. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2006: 102-130.
- SOMOGYI Erika: *Örletek egy kortárs magyar novella stilisztikai elemzéséhez (A posztmodern stílusjegyei Parti Nagy Lajos Szende című novellájában)* In:
http://www.perczel.hu/index.php?page=hrk_reszlet&id_hir=51&pos=50
- SZILÁGYI Márton 1995: *Metamorphoses prosae. Parti Nagy Lajos: A hullámzó Balaton*. In: Nappali Ház: 1995/4: 78-85.
- VASY Géza 1997: *A posztmodern*. In: uő: *Korok, stílusok, irányzatok az európai irodalomban*. Korona Nova Kiadó, Budapest: 237-242.

* * *

Bozsik Gabriella

Ismét országos döntő Egerben

Április 25-én, szombaton az Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke immár 22. alkalommal rendezte meg a pedagógusjelöltek Nagy J. Béla országos helyesírási versenyét a főiskolai és az egyetemi hallgatók számára.

Az egriek felhívására 23 intézmény – köztük a besztecebányai Bél Mátyás, a kolozsvári Babeş-Bolyai és a komáromi Selye János Egyetem – küldte el legjobb helyesíróját.

A korábbi szokástól eltérően – különböző okok miatt – idén egynapos volt a döntő, ugyanis elmaradt a szakmai konferencia.

A versenydolgozatok megírását követően dr. Keszler Borbála, a nyelvtudomány doktora, az MTA Magyar Nyelvi Bizottságának társelnöke tartott hasznos előadást a készülő 12. kiadású akadémiai helyesírási szabályzat munkálatairól.

Idén a feladatsor összeállítását dr. Zimányi Árpád, az MTA Magyar Nyelvi Bizottságának tagja végezte.

A zsűri elnöki teendőit dr. Keszler Borbála (ELTE) látta el, és a dolgozatok javítását, értékelését dr. Bozsik Gabriella (Eger), dr. Kádár Edit (Kolozsvár), dr. Laczkó Krisztina (ELTE) és dr. Nagy Katalin (ELTE TÓFK) végezte.

A bírálóbizottság a következő döntést hozta:

I. díjas: **Furuglyás Dóra** (ELTE), V. éves magyar–latin szakos (Tanára: Antalné dr. Szabó Ágnes)

II. díjas: **Dargai Bernadett** (Eszterházy Károly Főiskola), III. éves kommunikáció és médiatudomány szakos (Tanára: dr. Bozsik Gabriella)

III. díjas: **Dsupin Éva** (Miskolci Egyetem), IV. éves magyar szakos (Tanára: Miklós Gabriella)

Az alábbiakban a tollbamondást mutatjuk be. A két feladatlapot következő számunkban közöljük.

Tollbamondás

Munkaerőgondok Európa- és Magyarország-szerte

A gazdasági válság az elmúlt jó néhány hónapban súlyos helyzetet teremtett világszerte, így az európai uniós államokban is. Ami hazánkat illeti, a munkaerő-kereslet és -kínálat egyensúlyának megbomlása különösképpen Északkelet-Magyarországot sújtotta. Az ipari szerkezetátalakítás nemkívánatos hatása a mamutvállalatok sok ezernyi dolgozóját fenyegette: szembe kellett nézniük a munkanélküliség veszélyével.

A szabolcs-szatmári megyehatártól a Bükk hegység lábáig, illetve a Tisza–Sajó szögétől a Heves–Borsodi-dombságig nyúló terület központjában az egykori gyáróriások utódai fennmaradásukért küzdenek – több-kevesebb sikerrel. A használaton kívüli üzemcsarnokokat egymás után lebontatják, illetve átalakítatják. Nem hivatalos jelzések szerint 2009 januárjára Borsod-Abaúj-Zemplén megyében több mint tizenötezer munkahely szűnt meg. A dolgozók jó része mind ez ideig nem talált új állást, ily módon jogosulttá vált a munkanélküli-segélyre. A foglalkoztatottak számának mintegy 8-10%-át kitevő réteg gondjai figyelemre méltóak. Csekély részüket vonzza a nyugat-európai munkaerőpiac, ahol euróban kapják kézhez fizetésüket.

Az egyik kisváros munkaközvetítő irodája – amely a Batthyány tér kétemeletes sarokházában található – elkéseredett hangú párbeszédnek színhelye. Egy kék kabátos, harmincegy-néhány éves asszony ott-tartózkodásunk alatt ekképpen fakadt ki: „Csak ígéretnek, folyton-folyvást ígéretnek! Miért nem tudnak tenni is valamit, hogy ne nőjön nap mint nap a munka nélküli emberek száma?!”

Az irodát nyitva tartása alatt mindennap többtucatnyian keresik fel, mivel újabbnál újabb mendemondák keringenek a várva várt álláslehetőségekről. Az idegesen, netalántán melankolikusán fel-le sétálgató emberek közül egyelőre kevesen bizakodhatnak. A legszerencsésebbek sem csupán egyszer-kétszer járnak itt, hiszen sok minden elintézni való, sokféle hercehurca adódik az efféle ügyekben. Nagymértékben megkönnyíti a munkát, hogy a papír alapú nyilvántartást felváltotta az elektronikus adatrögzítés.

A jó szándék és a segíteni akarás jeleként körös-körül felnőtt-tanfolyamokról szóló hirdetések borítják a falakat. Lehetőség van idegennyelv-tanulásra éppúgy, mint a számítógép-használat fortélyainak elsajátítására. Főleg az irodával szerződött angoltanároknak van sok munkájuk. Tavaly óta másfél száz jelentkező iratkozott be a nyelvtanfolyamokra, igaz, nem mindenki birkózott meg a nehézségekkel. A tanárok havonta-kéthavonta ajándék könyvekkel jutalmazták a csoportok legjobbait.

Egyelőre még nem sejthetjük, hogy a Nemzetközi Valutaalap iránymutatásait követő kormányzati intézkedések milyen további hatással lesznek a lakosságra.

(Folytatjuk)

Kiss Jenő

Kárpát-medencei magyar diákok széphalmi tájnyelvi vetélkedőjéről

Az Írók Alapítványa és a Magyar Nyelv Múzeuma (Széphalom) rendezésében 2009. április 24-én és 25-én került sor a Kárpát-medencei magyar diákok első tájnyelvi vetélkedőjére a Kazinczyról méltán elhíresült Széphalmon. Mezey Kataliné, a szóban forgó alapítvány elnökéé az ötletadásnak és a szervezés nagy része elvégzésének az érdeme, az ideális lebonyolítás, a színhely és a körülmények, a szakmai és a technikai háttér biztosítása pedig Fehér Józsefé, a múzeum igazgatójájé.

A vetélkedőn 12–18 éves (felső tagozatos és középiskolás) diákok vettek részt. Összesen hat csoport volt jelen (sajnos nem mindenki tudott részt venni), tehát nem volt képviselve mind a tíz magyar nyelvjárási régió. A következő iskolák képviseltették magukat versenyzőkkel és felkészítő tanáraikkal (betűrendben): Csornai Általános és Művészeti Iskola (Csorna, Gecsei Edit), Kodály Ének-zenei Általános és Középiskola (Kecskemét, Orosz Andrea), Molnár Mátyás Általános Iskola (Vaja, munkaközösség volt a felkészítő), Makói Általános Iskola (Makó, Kiss Edit), Premontrai Szent Norbert Gimnázium (Szombathely, Szakály Szilvia) és Salánki Középiskola (Ukrajna, Kárpátalja, dr. Kész Margit).

A diákoknak több s többnyire nem könnyű feladatot kellett megoldani. Az első egy ötpercnyi, tájnyelven íródott vagy írt elbeszélés vagy mese elmondása volt. Remek teljesítményeket, táji archaizmusokkal is színezett hiteles szövegeket hallottunk (amelyek zömmel népmesei szövegek voltak). A hálás közönség nem takarékoskodott a tetszésnyilvánítással. A következő feladatban magyarba átkerült idegen szavakat kellett (otthoni felkészüléssel) magyarítani, lehetőleg tájnyelvi ötletekkel, színekkel. Kiderült, nagy a diákok nyelvi kreativitása. Néhány példa: az *audiovizuális* egyik javasolt megfelelője a *látí-halli* volt (vö. *lóti-futi*), a *szexi: csöcsös-faros* (ez élő tájszó) és *pöndölkényő*, a *show* meg *mutatvány* (ez utóbbihoz vö. a *handout* megfelelőjét, a *kiosztmány*-t), a *laptop ölesgíp* és *ölbepapuló*, a *mobiltelefon zsebnyüzöge*, az *usb* pedig *minidugasz*. Az idegen szavakat mondatos, szövegszerű feloldásban is meg kellett adni: ezekben érvényesült leginkább a diákos szellemesség és a diáknyelvi humor, játékoság. Például: *tesztel* = TEsti SZellemi Totális ELlenőrzés, *SMS* = Sürgős Mondatok Sokasága. Titkos üzenet, csak te ismered, meg az, aki olvasni meri veled vagy nélküled. Egy másik feladatban egy 11 soros újságcikket kellett átültetni tájnyelvi sajátosságokkal fűszerezett magyarra. Kettős próbatételt jelentett az a feladat, amely versidézeteket tartalmazott a költő, író nevének és az irodalmi mű címének a megnevezésével. Ugyanis meg kellett találni a sorokban a tájszót/tájszavakat, illetőleg a szerzők születési helye alapján meg kellett nevezni a nyelvjárási területet (régiót). Itt nem a tájszavak megtalálása volt nehéz, mint kiderült, hanem a szerzők (Ady, Arany, Mikszáth, Móra, Petőfi, Tompa, Tömörkény, Weöres) születési helyének kitalálása. Mivel pedig ez egyik csoportban sem sikerült maradéktalanul, nem sikerülhetett gyakran a nyelvjárási terület megnevezése sem. Az utolsó feladat is kettős volt. Egyrészt hozniuk kellett a versenyzőknek rövid, pár perces szöveget hangszalagon vagy CD-n saját nyelvjárásukban. A versenyen ezeket lejátszották, s a diákok feladata volt meghatározni, melyik szöveg melyik nyelvjárás-területhez, melyik versenyző csoportjához tartozik. A zsűri tagjait is meglepte, hogy 3 csoport telitalálatos választ adott (a leggyengébben válaszoló csoport is 50%-ban helyesen válaszolt; igaz, saját szövegéről mindenki pontosan tudta, honnan való). Eszünkbe juthatott, amit az író Vári Attila írt: „Ha tehetném [...], nem engedném tanítani azt, aki nyelvföldrajzi analfabéta” (1987). Mondhatjuk, a vetélkedő diákcsoportok között egy sem volt nyelvföldrajzi analfabéta! Külön színfoltja volt a vetélkedőnek mesék, történetek, falucsúfolók tájnyelven történő elmondása. Aki hallotta, élvezte a hangzó anyanyelv sokszínűségét – diákok hiteles előadásában!

Rögzítsük a tényt: remek tanároktól jól felkészített, rátermett, ügyes tanulók izgalmas vetélkedését élvezhettük, kitűnő teljesítményeket láthattunk. Az első ilyen, tehát úttörő rendezvényt! A zsűri pontozott, s megállapította, hogy holtversenyben két első helyezett lett: a kárpátaljai

Salánk és a rábaközi Csorna. Őket Szombathely követte, majd alig lemaradva Makó, Kecskemét és Vaja. De okkal hangsúlyozták a zsúritagok: mindenki nyertes, mindenki a vártnál magasabb szinten teljesített, ezért mindegyik csoport elismerést és dicséretet érdemel (a felkészítő tanárok is), s megokoltan kap ajándékot. Mindenki nyertesnek érezheti magát. Az egyik, ha nem a legnagyobb ajándék az volt, hogy – diákok és tanárok együtt – Kazinczy szellemi otthonában, a gyönyörű széphalmi környezetben kellemesen és hasznosan, bizonyára maradandó élményekkel és tudással gazdagodva tölthették a két napot.

A zsűriben helyet kaptak írók is (Sarusi Mihály és Tözsér Árpád), néprajzkutató (Voigt Vilmos), a Magyar Nyelv Múzeumának igazgatója (Fehér József) és nyelvészek is (Balázs Géza, Kálnási Árpád és e sorok írója).

A szervezők az előzetes tájékoztatóban így fogalmaztak: a tájnyelvi vetélkedő és a kapcsolódó konferencia a magyar tájnyelvek helyzetéről és szerepéről „az anyaországi és a határon túl élő magyar diákok irodalmi és nyelvi alkotókedvét mozgósítja, jó alkalmat teremt arra, hogy anyanyelvünk szépségét, gazdagságát fölfedezzék és megőrizni segítsék. Reménykedünk abban is, hogy kétnapos rendezvényünk felkelti az oktatási és médiaszakemberek érdeklődését a tájnyelvek iránt, elősegíti azok értékeinek felismerését és elfogadását, a tájnyelvet „nyelvi kisebbségként” való megbecsülését és méltó szerepeltetését a nyilvánosság fórumain.” A tájékoztató első fele megvalósult, a második fele remélhetőleg valósággá válik.

A Magyartanítás olvasóinak, magyar szakos tanártársaimnak hozzáfűzöm még a következőket. Ha a tanár felkészületlen szakja bármely részterületén, akkor bizonyos esetekben nem tud, tehát nem is fog a kívánatos vagy elvárható hatékonysággal működni. Didaktikai közhely jó ideje már, hogy a nyelvjárási háttérű gyerekek esetében a kontrasztív szempontokat megfelelő arányban érvényesítő anyanyelvoktatás a legeredményesebb. Ezért a magyartanár szakmai vértetéhez bizonyos dialektológiai ismeretek is hozzátartoznak. Annál meglepőbb, hogy nem ritkán ma is pusztába kiáltott szó annak immáron nálunk is jó ideje való hangoztatása, hogy eredményesebben, gyorsabban és humánusabban tudatosítható, oktatható a köznyelv, ha tekintettel vagyunk a környezet regionális sajátosságaira, a tanulók nyelvjárási környezetére, háttérére. Hogy ennek ellenére a magyartanárok nagy része nem teremt semmiféle kapcsolatot a tanulók nyelvjárása és a tankönyv anyaga között (vö. Szabó Károly: Magyartanítás 1977: 163), bizony nemcsak szakmai hiba, hanem emberi mulasztás is. Nyúljunk bátran a nyelvjárások kínálta lehetőségekhez, tudatosítsuk, hogy a nyelvjárási ismeret többletismeretet jelent, s nem leszólni és szégyellni való! Tudatosítsuk megfelelő példákkal, hogy a tájszavak, a táji nevek, az állandó szókapcsolatok, nemkülönben a folklórszövegek beszédes emlékei, bizonyítékai a szűkebb közösség múltjának, életének. Tegyük ezt ne csak az anyanyelvi órák vonzóbbá, színesebbé, tanulságosabbá tétele érdekében, hanem azért is, mert mindezzel erősíthetjük a tanulóknak az otthonhoz, a szűkebb pátriához való kötődését, a kiegyensúlyozott hazaszemléletnek és az egészséges személyiségképnek a kialakulását (vö. például Gecsei Edit: Üzen a múlt. 1998. Celldömölk, Pauz-Westermann Kiadó). A mindenkori magyartanár így végezhet még eredményesebben szűkebb szakmáján túlmutató, a tanítványok és a társadalom szempontjából azonban igencsak fontos feladatokat.

* * *

Szathmári István

A nyelvújításról – mai szemmel

Tisztelt Polgármester Úr!

Tisztelt Igazgató Úr!

Kedves Kollégák!

Kedves Diákok!

43. alkalommal jöttünk össze, hogy a Kazinczyról elnevezett Szép magyar beszéd országos versenyén bizonyítsuk: szeretjük nyelvünket, törődünk vele, ápoljuk a lehetőségek szerint, és ör-

ködünk saját kiejtésünk, stílusunk helyes és kifejező volta felett. Most mégis többről van szó: névadóinkra – és e találkozókat oly gondossággal, ragaszkodással megszervező, immár százéves gimnázium névadójára – Kazinczy Ferencre emlékezünk születésének 250. évfordulója alkalmából. Arra a Kazinczy Ferencre, aki – ahogy Petőfi mondta Széphalmon c. versében --: „...fél századig Tartá vállán, mint Atlasz az eget, A nemzetiségnek ügyét.” A nemzetiségnek, nemzeti mi-voltunknak – mint ismeretes – első számú letéteményese anyanyelvünk. Erről írta Bárczi Géza, a XX. század európai híru nyelv tudósa szinte ódai szavakkal a következő: ennek „... minden elemét ezer meg ezer emlék színezi és tölti meg tartalommal, ez egész nevelkedésünket, fejlődésünket kíséri, sőt bizonyos fokig gondolkodásunk formáit is meghatározza.” (A magyar nyelv életrajza. Gondolat K. Bp., 1963. 5–6.) Nos, a mi nyelvünk életében roppant jelentős volt a nyelvújítás, az a több évtizedes országos mozgalom, amely gyakran heves vitáival, sőt harcaival megmozgatta az egész országot: a fővárost, a vidéki centrumokat, de még a kisebb városokat is, illetőleg az írókat, költőket, tudósokat, tanárokat, papokat, tanítókat, egyszerű embereket egyaránt. A nyelvújítás ilyenformán több ezer ma is élő szó és kifejezés megalkotásával, számos sajátos módszerével akkor is igazolta nyelvünk valóban alkotó, teremtő, idegen eredetű műszóval kreatív voltát. És ezt a mozgalmat – elméleti háttérével együtt – valójában Kazinczy Ferenc vezényelte le. Több renden is illik tehát szólni – az ilyenkor szokásos rövid előadás keretében – legalább a nyelvújításról, éppen a nyelvünkre ma is nagyon jellemző kreativitás szemszögéből.

Mit jelent közelebről a kreativitás, a nyelv élő, alkotó, kreatív jellege? Azt, hogy a mindenkori kommunikációs szükségletnek megfelelően képes gyarapodni, sőt megújulni. Más szóval: hogy viszonylag könnyedén – nemegyszer szellemesen – hoz létre új elemeket: szavakat, kifejezéseket, nyelvtani eszközöket, szerkesztésmódokat, stilisztikai megoldásokat.

Hogyan érvényesült a kreatív jelleg a nyelvújítás gyakorlatában? Ismeretes, hogy a XVIII. század végére a magyar irodalmi nyelv (mai szóval inkább sztenderd vagy standard) alapjaiban kialakult: eldőlt, hogy *e-ző* és nem *ö-ző* (tehát *ember* és nem *embör*), *é-ző* és nem *í-ző* (tehát *szép*, nem pedig *szíp*), valamint nem kettőshangzós lesz (tehát *föld* és nem *föüd* vagy *füöd*). Két területen volt elmaradásunk: szó- és kifejezőkészletünk, stilisztikai eszköztárunk rendkívül szegényes volt, továbbá a kialakult irodalmi nyelvi (hangtani és alaktani) rendszer sem terjedt el. Az első hiányosságot éppen a nyelvújítás, a másodikat pedig részben a nyelvújítás, részben a XIX. század második negyedében a reformkor szüntette meg, nem utolsósorban nagy költői, írói – Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Eötvös, Jókai, Széchenyi stb. – segítségével.

A mi nyelvújításunk azon kívül, hogy országos mozgalommá tudott lenni, szerencsés volt két szempontból is. Megalapozta tudniillik a szaknyelveket is, mégpedig úgy, hogy egy-egy kiemelkedő tudós, szakember vállalta magára az illető szaknyelv létrehozásának irányítását. Így az ásványtanét Benkő Ferenc, a filozófiáét Benyák Bernát, az orvostudományét Bugát Pál, a növénytanét Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály, a matematikáét Dugonics András, a kémiáét Kovács Mihály, az irodalomtudományét Pápay Sámuel, a gazdaságtanét Pethe Ferenc, a nyelvtudományét Révai Miklós és a haditudományét Székér Joachim. És szerencsés volt különösen abban, hogy bár nem meríthetett az elődök és rokonok nyelvéből, mint ahogy a francia a latinból, a román a franciából, a cseh, lengyel, bolgár, orosz az óegyházi szlávból, illetve a bolgár az oroszból, hanem a finnekhez hasonlóan túlnyomórészt belső erejéből, saját eszközeinek és lehetőségeinek a felhasználásával, azaz igazán kreatív módon oldotta meg feladatát.

Mi mindent jelentett a kreativitás a nyelvújítás gyakorlatában? Felújítottak a nyelvújítók elavult szavakat (*év*, *hon*, *verseny*), sőt régi személyneveket (pl. *Árpád*, *Ákos*, *Zoltán*). Termékenynek bizonyult az az eljárásuk, hogy nagyszámú tájszót honosítottak meg (pl. *barangol*, *burgonya*,

poggyász; új jelentéssel: *páholy*, eredetileg 'szénatartó rekesz', *ipar*, eredetileg 'serény'). Igen hasznos eszköz volt a szóképzés, a legtöbb nyelvújítási szó éppen így jött létre (élőképzőkkel: pl. *fogyaszt*, *alakít*; *fogalom*, *illetmény*; felújítottak elhalt képzőket is: pl. *-ár*, *-ér*: *hordár*; *-ány*, *-ény*: *nyitány*; új képzőket alkottak úgy, hogy több szóban meglévő szóvéget vontak el: pl. *-da*, *-de*: *nyomda*, *bölcsőde*; tovább képeztek aztán határozószókat, ragos igéket: pl. *újráz*, *éljenez*). A szóképzés mellett a legtöbb elem összetétel és összevonás útján jött létre (pl. *főnév*, *rendőr*; összevonással: pl. *higany* = *híg* + *anyag*; elvonással: *cégér*-ből *cég*). Többször le is fordították az idegen, főleg német szavakat, ilyen tükörszavak: *álláspont* (Standpunkt), *vasút* (Eisenbahn); lefordítottak személyneveket is: a *Konstantin*-ből *Szilárd*, a *Viktor*-ból *Győző* lett. Sőt még magyaros formájúvá alakítottak idegen szavakat is, pl. a *Leipzig*-ből *Lipcse* lett, aztán nem maradt meg a *Koppenhágából* átalakított *Kappanhágó*. (L. részletesen Tolnai Vilmos: A nyelvújítás. Bp., 1929.)

Kazinczy maga is tevőlegesen részt vett a nyelvújításban, ő újította fel pl. a régiségből az *alak*, *szobor*, *vándor* szavakat. Köznyelvivé tette többek között a *pongolya* és *repkény* szót. Az ő újítása a *féltékeny*, a *kedvenc*, továbbá a *könnyelmű*, illetőleg a rövidített *csín* és *árny* szó. És az ő alkotása *egyetem* szavunk is.

Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy Kazinczy szeme előtt természetesen több lebegett, mint bizonyos számú szó és kifejezés létrehozása. Ő többet akart: nyelvünk egészének a különböző közlésterületeken – ezek között is elsősorban a szépirodalomban – jelentkező stílusnak a megújítását, árnyalttá, színessé, változatossá, gazdaggá tételét. Ennek megfelelően dolgozta ki, alakította-módosította elveit, és tartotta kezében e hatalmas mozgalom irányítását.

Nyelvújításunk sikeres voltát egyébként az is bizonyítja, hogy az 1920-as évek vége felé Kemal Atatürk török köztársasági elnök magyar nyelvészeket hívott Törökországba, hogy a török nyelvújítást (a török nyelv modernizálását) segítsék megvalósítani a korábbi magyar nyelvújításhoz hasonló módon.

Így érthető, hogy napjainkban el sem tudnánk képzelni nyelvünket olyan nyelvújítási szavak nélkül, mint például *állam*, *bizottság*, *cím*, *cukrász*, *dísz*, *emelet*, *folyóirat*, *gyár*, *kérvény*, *könyvtár*, *mérnök*, *öltöny*, *regény*, *szabály*, *tanár* és így tovább. És végezetül csak kérdésként merek utalni a mára: van-e napjainkban szervezett nyelvújítás? Az új szakmák (informatika stb.) szakaszainak a megmagyarításával foglalkozik-e valamely intézmény? Vagy immáron erre nincs szükség? Hasonlóra gondolni se mernék...

Most már térjünk át a verseny általános értékelésére. Részletes értékelésre ezúttal sincs szükség, mert tegnap mind a felkészítő tanárokkal, mind a versenyzőkkel megbeszéltük az esetleges hibákat és kiküszöbölésük módjait. Azt mindenesetre hangsúlyoznom kell, hogy már nincs gond a hangképzéssel; hogy versenyzőink kiejtésében, előadásában egyre inkább a természetes hanghordozás lesz úrrá; és hogy – talán ez a legfontosabb – a szöveg nem töredezik szét, hanem igazi szöveggé válik.

Megjegyzem még, hogy a szabadon választott szövegek idevalók, változatosak és érdekesek voltak, továbbá – ma már ezt is kell hangsúlyozni – értéket képviseltek

Egy általánosabb negatívumot említek: többen még mindig nem tudják érzékeltetni bizonyos írásjelek: a kettőspont, a pontosvessző, a gondolatjel, az idézőjel, a zárójel szerepét.

Összefoglalásomat a köszönet szavaival zárom. Köszönet a Kazinczy Gimnázium igazgatójának, tanárainak, Győr városának és mindenkinek, akinek része volt abban, hogy ezúttal is kelles körülmények között bonyolíthattuk le a versenyt.

Folytassuk tovább ezt a nemes versengést. Találkozunk hasonló célból egy év múlva is, itt Győr városában.

KÖNYVBEMUTATÓ

Fercsik Erzsébet – Raátz Judit: Keresztnevek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfinevek. Tinta Könyvkiadó. 2009. 439 lap

A keresztnevek nemcsak a névtudomány művelőinek érdeklődésére tartanak számot, hanem a nagyközönség kíváncsiságát is felkeltik. Szinte mindannyian tudni szeretnénk, milyen régi a nevünk, honnan származik, vannak-e idegen nyelvi megfelelői, mely korban volt divatos vagy kevésbé divatos; milyen hagyományok, szokások kapcsolódnak hozzá; kik voltak a híres viselői stb. Bátran állíthatjuk, hogy minden érdekel bennünket, ami a nevünkkel kapcsolatos, akár nyelvészeti, akár néprajzi, vallási, statisztikai, földrajzi, történelmi vagy művészeti vonatkozású tényről, esetleg egyéb adalékról van szó.

A nevek iránti általános érdeklődést időről időre sokféle kiadvány próbálta kielégíteni. Az ismeretterjesztő művek közül sok szempontból munkánk előzményének tekintjük az első magyar keresztnevszótárt, Pálóczi Edgár *Keresztneveink zseblexikona* című művét. Ebben az 1927-ben megjelent kiadványban megtalálhatjuk a nevek etimológiáját, a névnapokat és az egyes nevekhez kapcsolódó, egyéb járulékos információkat. A következő népszerű mű, Kallós Ede *Nevek és napok* című könyve 1943-ban jelent meg. Elsősorban a megjelenésekor használatban lévő, gyakrabban előforduló nevekkel foglalkozik. Olvasmányos formában tájékoztat a nevek keletkezéséről, történetéről, valamint irodalmi, művészeti és vallási vonatkozásairól. A magyar keresztnevek legteljesebb gyűjteménye 1971-ben jelent meg Ladó János munkájaként, *Magyar utónévkönyv* címmel. Ez a munka a következő évtizedek anyakönyvezési gyakorlatát is meghatározta, és rendkívül népszerű volt a nagyközönség körében. Bővített kiadása 1998-ban (Ladó János – Bíró Ágnes *Magyar utónévkönyv*) látott napvilágot. Névcikkei nagyon tömören tájékoztatnak a nevek eredetéről, jelentéséről, valamint a névnapokról, a becéző formákról és a rokon nevekről. A fent említett művek mellett fontos szerepe volt az egyházi célú keresztnevszótáraknak: Mátrai János *Védő és segítő szentjeink* (1941), *Keresztneveink* (1960), Fekete Antal *Keresztneveink nyomában* (1995), *Keresztneveink, védőszentjeink* (2007). Az utóbbi évtizedekben tovább bővült a keresztnevekkel foglalkozó, népszerűsítő célú művek köre. Főleg olyan kiadványok jelentek meg, amelyek vala-

mely speciális irányból közeledtek a nevekhez. Több kiadványban meghatározó a szerző által történetinek tekintett szempont, amely alapján csupán egy-egy névréteget kívánt feltárni. Előfordul a lélektan és az ezotéria oldaláról történő megközelítés, de gyakori a kisebb igényű, naptárszerű felsorolás is.

Munkánk során az volt a célunk, hogy a magyar névtani kutatásokat a legmesszebbmenőkig figyelembe vegyük, és a publikált eredményeket egy-egy névcikk anyagában összefoglaljuk. A gazdag névtani szakirodalomból a bibliográfiában csupán az önálló kiadványként megjelenő művek felsorolására volt lehetőségünk. Mellettük természetesen felhasználtuk a folyóiratok és egyéb periodikák névtani tárgyú közléseit is. A magyar névtudomány gazdag szakirodalma mellett figyelembe vettük a bibliográfiában felsorolt angol, amerikai, német, finn, svéd, francia, szláv, török stb. névkönyvek szócikkeit is.

Könyvünkben azzal a 100 női és 100 férfinevvel foglalkozunk, amelyet 2007. január elsején Magyarországon a legtöbben viseltek. A száz férfinevén ekkor összesen 4 712 845 férfi az újszülött fiúgyermekektől a déd- és üknagyapáig, a száz női néven a néhány napos csecsemőktől az éltes matrónáig 4 792 725 nő osztozott. A 100-100 leggyakoribb név között is találunk olyanokat, amelyek napjainkban nem tartoznak a divatos nevek közé, annak ellenére, hogy az előző generáció nagyon kedvelte őket. A lista élén álló neveken meglepően sokan osztoznak. Az első három női név és viselőik száma: *Mária* (427 140 fő), *Erzsébet* (329 617 fő), *Ilona* (221 255 fő); a leggyakoribb férfinevek: *László* (342 489 fő), *István* (333 936 fő), *József* (311 467 fő). Az utolsó neveket ehhez képest meglepően kevesen viselik, például a 100. helyen álló *Livia* nevet 9046 fő, a *Renátó* keresztnévet 2324 fő.

A névcikkek kidolgozásakor arra törekedtünk, hogy minél több oldalról bemutassunk egy-egy nevet. Nyelvészeti alapról indulva igyekeztünk a lehetőségekhez képest minél több területről összegyűjteni a legfontosabb információkat. A nagy múltú, régi nevek bemutatása még a szigorú szelektálás ellenére is lényegesen terjedelmesebb lett, mint a ritkán viselt vagy újabban megjelenő nevéké. Egyik név szócikkét sem tekintjük azonban lezártnak, tudjuk, hogy minden egyes név újabb adatokkal vagy akár újabb szempontokkal bővíthető.

Könyvünk közvetlen előzményeül a *Hogy hívnak? Könyv a keresztnevéről* című, 1997-ben megjelent kötetünk szolgált. Ennek a munkának a tanulságai, valamint az olvasók megjegyzései, érdeklődő kérdései bátorítottak bennünket a folytatásra.

A kötet *Előszavában* röviden összefoglaltuk a legfontosabb tudnivalókat a névről, a nevek kialakulásáról, a magyar keresztnévkinccs eredetéről, a névadás korábbi és mai szokásairól, a névadás szabályozásáról.

A szótári részben a női és férfineveket az alábbi 16 pontban mutatjuk be:

Eredete

A címszóként szereplő keresztnévet a név eredetének és jelentésének közlése követi. Az alapkutatások hiányossága miatt leginkább a név kialakulásához kapcsolódó forrásnyelvet tudjuk megadni, a közvetítő nyelvekre, illetőleg a közvetlen átadó nyelvre csak ritkán tudunk utalni. Ha a szakirodalomban többféle magyarázata is van egy-egy név eredetének és jelentésének, akkor mindegyiket

megadjuk. Ugyancsak közöljük a különböző alakváltozatokat, valamint – ha rendelkezésünkre áll – az első írásos előfordulás adatait.

Védőszentje

A név védőszentjének vagy védőszentjeinek bemutatásakor elsősorban a magyar egyházi hagyományt tartottuk szem előtt, de alkalmanként kevésbé ismert személyeket is megemlítünk. Itt mutatjuk be azt is, ha a védőszent legendájához szorosan kapcsolódik valamilyen néphagyomány. Megadjuk a névhez kapcsolódó védőszentek emléknapiját. Egyes nevekhez értelemszerűen nem védőszentek, hanem mitológiai alakok kapcsolódnak szorosabban, ezeket a szereplőket is ebben a részben ismertetjük.

Névnapja

Köztudott, hogy a névnapok meghatározása egyházi hagyományokon alapul, hiszen maga a névnapja egy-egy védőszent ünnepnapja. Ezért van az, hogy bizonyos keresztnemekhez esetleg meglepően sok névnap dátum is kapcsolódik. Névcikkeinkben naptári rendben felsoroljuk az adott keresztnév valamennyi névnapját. Az újabb keletkezésű nevek mellett a Nyelvtudományi Intézet kiadványaiban ajánlott névnapot közöljük.

Gyakorisága

Az volt a célunk, hogy a gyakorisági adatok bemutatásával érzékeltessük a névdivat alakulását, illetőleg az adott név népszerű vagy kevésbé népszerű időszakának jellegzetes pontjait. Ha lehetőségünk van rá, akkor közöljük az előző évszázadok statisztikai adatait. Mindegyik név esetében megadjuk a XX. század végi adatokat: az 1967-es, az 1983–87-es, az 1996-os és a 2000-es év újszülöttjeinek gyakorisági listáján elfoglalt helyét. A statisztikák közlését a 2006-os összlakossági statisztika gyakorisági adataival zárjuk.

Becézése

Valószínűleg nincs olyan keresztnévünk, amelyet csupán egyetlen alakban használnánk. Az újszülöttet, majd a kisgyermeket sokféle babusgató, kedveskedő névvel illetik a családtagok. A keresztnév játékos módosításával, alakításával teremtett formák később elveszíthetik eredeti becéző funkciójukat, és akár pusztá szőlítő névvé válhatnak.

A névtani kutatások azt bizonyítják, hogy a magyar keresztnévkinccsben hosszabb ideje meglévő, népszerű nevekhez több becéző tartozik, mint az újabb nevekhez. Ezen belül sokkal változatosabb

a női nevek becézése, mint a férfineveké. A becézés során a keresztnév alakja jelentős változáson mehet keresztül, gyakran megrövidül a teljes névalak, vagy képző kapcsolódik hozzá, esetleg ikerítés alapjául szolgál, vagy egyéb változás történik vele. Arra törekedtünk, hogy a névcikkekben mindegyik név leginkább jellemző becéző alakját felsoroljuk. A becézés gazdag nyelvi lehetőségeit az egyes nevekhez készített *becéfák* segítségével igyekeztünk szemléletesen bemutatni. Ezek az ábrák a régebbi becéző alakok ugyanúgy megtalálhatók, mint az újabb becéző formák. Mindig az a név került a rajz középpontjába, amelynek becéző formáit írtuk le. A becézői formák közül azokat a névalakokat jelöltük nyomtatott nagybetűvel, amelyek önállóan is anyakönyvezhetők. A vastagított kerettel szereplő nevek kifejtése megtalálható kötetünkben.

Rokon neve

Egy-egy név többféle változatban is megjelenhet a magyar névkincsben. Önálló keresztnévvé válhatnak valamely tőnek egyes alakváltozatai, különböző korok becézőiből létrejött alakjai és egyéb idegen nyelvi formái. Az ugyanazon tőből létrejött, a mai magyar nyelvben önálló keresztnévként anyakönyvezhető neveket rokon névként tüntettük fel. Rokon formának tekintettük azt az alakot is, amelyet bizonyos korokban hosszabb vagy rövidebb ideig például az adott idegen név helyettesítésére használtak. A rokon neveket egyes esetekben névcsaládokká rendeztük, és kapcsolatukat a *rokonságfát* ábrázoló rajzokon igyekeztünk szemléletesen bemutatni. A női neveket ovális, míg a férfineveket szögletes keretben közöljük. Szaggatott vonallal jelzett keretben adjuk meg a név eredeti idegen nyelvi vagy régi magyar alakját. Az egyes neveket összekapcsoló szaggatott vonal nem a nyelvi kapcsolatra utal, hanem a mesterséges névazonosítást jelzi. A vastagított kerettel szereplő nevek kifejtése megtalálható kötetünkben.

Női-férfi párja

Ugyanabból a névtőből akár az idegen nyelvekben, akár a magyar nyelvben gyakran elkülönül egymástól a nők és a férfiak megnevezésére használatos névalak. Ez a kapcsolat egyes esetekben közismert a névhasználók számára, máskor kevésbé feltűnő az ilyen jellegű viszony. A női-férfi névpárokat a rokonságfát ábrázoló rajzokon is feltüntettük.

Idegen megfelelői

Az egyházi eredetű nevek legtöbbször szinte valamennyi európai nyelvben megjelenik, és írásképeiben, valamint kiejtésében az adott nyelv sajátosságainak, valamint történeti fejlődésének megfelelően alakul. Az évszázados változások miatt ma már sokszor nem tűnik fel a közös eredet, a mai névalakok messzire kerültek egymástól. A megfeleltetéshez gyakran az idegen nyelvű névkönyvek adatai sem nyújtanak mindig elegendő segítséget. A legtöbb könyvben sajnos a magyar példák elavultak és nagy részük pontatlan helyesírással szerepel. Emiatt korántsem teljes a felsorolásunk, inkább csak példát mutatunk a sokféle lehetséges nyelvi kapcsolatra. Természetesen nem találhatunk minden név esetében megfelelő idegen nyelvű változatot.

Családnévként

A magyar családnévek kialakulása a XIV. században kezdődött. A nevek jelentős csoportja egyházi vagy világi személynévből, illetve a személynév becéző alakjából keletkezett. A pusztai keresztnévi alak mellett gyakori a képzett vagy összetett névforma. Egy-egy névcikkben igyekeztünk felsorolni minél több régebbi és mai névformát. Arra törekedtünk, hogy képet adjunk az írásváltozatok sokféleségéről is, még akkor is, ha egy-egy említett alak a mai magyar nyelvben az adott formában már nem használatos.

Híres viselő

Arra törekedtünk, hogy a lehetőségekhez képest mindegyik névcikkben szerepeljen azonos keresztnévű vagy azonos családnévi személy. Szinte lehetetlen feladat volt ezt a szándékot megvalósítani a legújabb nevek esetében. Nem nagyon tudtunk válogatni a viszonylag ritkán előforduló nevek képviselői között sem. Annál nagyobb volt a kínálat a több évszázadon keresztül divatos és nagyon sokak által viselt nevek esetében. A nevet viselő híres személyiségek kiválasztása tehát nem könnyű feladat, ezért felsorolásunk elsősorban a szerzők ízlését, valamint a rendelkezésükre álló források kínálatát jelzi. Ha a bemutatott személy nevét magyarosította, megváltoztatta, akkor az eredeti nevét is feltüntettük, melyet a használt név után vesszővel elválasztva, álló betűvel közöltünk.

Művészetben

Az irodalmi, képzőművészeti, zenei művek hősei gyakran hozzájárulnak ahhoz, hogy valamely korban hogyan alakul egy-egy név divatja. De ha tömegesen esetleg nem is befolyásolják a névadást,

konkrét esetben mégis meghatározhatják egy család névválasztását vagy egy személy viszonyát a saját nevéhez. A névcikkek kidolgozásakor elsősorban a magyar szerzők alkotásainak szereplői közül válogattunk, és csak alkalmanként tettünk kivételt egy-egy világhírű alkotás említésével. Itt térünk ki azokra a művekre is, amelyeknek írói, költői egy-egy név hangulatával vagy jelentésével foglalkoznak. A rendelkezésünkre álló hely szűkössége, a források gazdagsága azt eredményezte, hogy a teljesség igénye fel sem merülhetett bennünk, csupán ízelítőt nyújtunk a nevek megközelítésének ilyen irányú lehetőségéhez.

Földrajzi névként

A magyar eredetű földrajzi nevek jelentős része személynévből keletkezett. A legősibb forma a puszta személynévből alakult helynév, amely a település alapítójának, első birtokosának vagy valamely nevezetes lakójának állít emléket. A későbbiekben gyakran előfordul az *-i*, *-é* képzővel vagy a *-falva*, *-háza*, *-laka*, *-szállása* stb. utótaggal kiegészült összetett név is. Ugyancsak gyakran találkozhatunk keresztnévvel azoknak a településeknek a nevében, amelyek a templomuk védőszentjéről kapták nevüket. Példáinkat elsősorban a magyarországi vagy valamikor magyar illetékeségű területeken használatos földrajzi nevek közül választottuk.

Népszokások

A néphagyományban a naptári nevekhez gyakran sajátos köszöntő vagy ünneplő szokások kapcsolódnak. A jeles napok eseményei sokat megőriztek a honfoglalás előtti idők hitvilágának szokásaiból. Egy-egy naphoz tilalmak, jóslások, szerencsés vagy szerencsétlen előjelek kapcsolódtak, amelyek a mindennapi életben nagy jelentőséget tulajdonítottak. A középkor óta egyik-másik szent emléknapjához többféle hiedelem és szokás kötődött, amelyek legtöbbje a szentek nevéhez fűződő csodás legendák és a népi hitvilág ötvöződéséből keletkezett. Mindezt sok településen kiegészítette a helyi védőszentek kultusza. Ebből a színes hagyományrendszerből kívántunk néhány ismert vagy kevésbé ismert mozzanatot bemutatni.

Szólás

A szólások és a közmondások tömörsége, stílusértéke különös jelentőséget ad használatuknak. Nyelvi formájuk és tartalmuk lehetővé teszi, hogy egy bizonyos személyről vagy helyzetről általános kijelentést tegyünk, méghozzá olyan módon, hogy az éppen tapasztalt egyedi esetet jellemzőnek, szokásosnak tüntessük fel. Keletkezésük gyakran

konkrét élethelyzethez kötődik. Annak ellenére, hogy a későbbiekben elhomályosulnak az adott szituáció körülményei, a megnevezett személy – legalábbis nevében – továbbra is fontos szereplő marad, ám a név jelentése kitágul, a szövegkörnyezet értelmétől függően általánossá válik, bárkire vonatkoztatható lesz. Igyekeztünk minél több, keresztnvet tartalmazó szólást és közmondást bemutatni, ezért a régebbi vagy csupán egy-egy konkrét településen vagy kisebb tájegységen használatos szólásokat és közmondásokat is közöljük.

Csúfoló

A névcsőfóló mondókák leginkább a gyermekek társas életének részei, amelyet hol támadó, hol védekező fegyverül használnak az érintkezésben. Gyakran kórusban mondogatják a kiválasztott gyermek nevéhez kapcsolódó, legtöbbször dallamos hangsúlyozású versikéket. A ritmusos, rímes mondókákra a túlzás és az irónia a jellemző, amelyhez gyakran társul az egyéni érzékenységgel nem törődő szokimondás. A többszöri mondogatás során elszűrülhet a tartalma, sőt az eredeti szándéktól eltérően, akár kedves, rímes, becézgető versikévé válhat. Példáinkat a régebbi és az újabb névcsőfólók közül válogattuk, de tudatosan elhagytuk a nyomdafestéket nehezen tűrő, szabados megfogalmazásokat.

Köznevesülve

A keresztnemek egy része – különösen a magyar nyelvben hosszú idő óta jelen lévő, gyakori előfordulású nevek – a nyelvhasználat során közszóvá válhat. Sok példát találunk erre a nyelvjárásokban, a különböző csoportnyelvekben és persze a köznyelvben is. Megtörténhet a köznevesülés minden alaki változtatás nélkül, de kaphat a köznevesült keresztnév valamilyen toldalékot, esetleg összetett szó elő- vagy utótagjaként válhat köznévvé. Közszóként leggyakrabban valamilyen emberi jellegzetességet, tulajdonságot jelölnek, de előfordulnak állatok, növények, tárgyak neveként vagy egyéb jelentésben is. Egy-egy névcikkben elsősorban a nyelvjárási és az általánosan ismert köznyelvi adatokat közöljük, de ha forrásaink lehetővé teszik, akkor egyéb csoportnyelvi értelmezéseket is megadunk.

A kötetet névnaptár, statisztika és teljes körű névmutató zárja. A mutató tartalmazza a keresztnemeket, a becézőket, az idegen nyelvi és a történeti névalakokat is.

A szerzők

